

עיטורי ירושלים

אמונת חכמים

ישיבת 'עטרת ירושלים'

תשרי - כסלו התשע"ט | גיליון 126

ראשית דבר

בחול המועד סוכות נערך בישיבה כנס שעסק בנושא:

אמונת חכמים

האם בדורנו, דור גדול וחושב יש מקום עדיין לאמונת חכמים?
האם אמונת חכמים בנויה על חכמתם של החכמים או
על קדושתם? בחוברת שלפנינו שיכתוב ועריכה של חלק
מהשיעורים שניתנו בכנס זה.

*מוסרי השיעורים לא עברו על הדברים, ומלוא האחריות על
המערכת בלבד.

עימוד והבאה לדפוס: איתי אדף 052-8601086

ישיבת עטרת ירושלים

הגיא 51, ירושלים העתיקה, ת"ד 1076 ירושלים 91009
טל' 02-6284101, פקס' 02-62615 | www.ateret.org.il

תוכן עניינים

4	הרב שלמה אבינר
4	אמונה
5	הצורך באמונת חכמים
6	שימוש תלמידי חכמים
7	חכמים של פעם ושל היום
10	הקשר אל החכמים
12	שימוש ממשי
15	הרב יוסף קלנר
15	נקודה ראשונה: ביטול יצרא דעבודה זרה
29	נקודה שנייה: הרבנות כגורם ראשי בשרידות עם ישראל.
32	נקודה שלישית: פרשיית שבתאי צבי.
35	הרב אביב צובירי
35	אמונה - מהי אמונה ומה פירוש המילה חכמים.
36	חכמים
37	מדרגות באמונת חכמים
39	אמונת חכמים - היחס אל התורה שבעל פה
40	אמונת חכמים - עילאיות
41	אמונת חכמים-תורה-ריבוש"ע
42	איש מפי איש
43	זה סיני
46	הרב אבישי צרויה
46	כוח המדמה
47	התרבות הזמנית
48	חינוך טכנולוגי
50	הפילוסופיה צולעת
51	מי בראש?
52	נבואה - שכל ודמיון
54	כיצד יתקיים "השיבה שופטינו כבראשונה"

אמונת חכמים

הרב שלמה אבינר

אמונה

בתחילה נסביר את המילה אמונה, שמופיעה לא רק באמונת חכמים אלא גם באמונה בד' ובאמונה בתורה, וכן שלוש עשרה עיקרי אמונה. רבנו הרב צבי יהודה היה מדגיש שאמונה אינה רגש. רגש הינו חשוב וטוב, אך הוא אישי. מה שבנוי על הרגש הוא אישי, ויכול אדם אחר לטעון: "איני מתרגש". חיסרון נוסף הוא שגם בקרב המתרגש עצמו הרגש חולף במהירות. אתמול התרגשתי, אך היום איני מתרגש. לעומת זאת, השכל הוא קבוע, כללי, אוניברסאלי, ניתן להעברה.

אמנם יש חולשות גם לשכל - יכולות להיות בו ספקות. אתה מוכיח היום דבר בשכל, אולי יבוא מחר אדם ויסתור את ההוכחה. יש תיאוריה מדעית מקובלת, נפלאה וטובה, ויום אחד סותרים אותה, כידוע בפילוסופיה של המדע. חיסרון נוסף בשכל הוא שאין בו קשר פנימי נפשי. אדם יכול ללמוד בשכל דברים מעניינים מאוד, אך זה לא הוא, לא נפשו ונשמתו. לעומת זאת, אמונה היא קשר מרן הרב קוק (אורות, ישראל ותחיתו כו) מכנה את האהבה בין איש לאשתו: "האמון המשפחתי". כשאני נותן אמון באדם זו אינה רק הכרה שכלית, זה גם קשר נפשי. כתוב בפסוק: "כי באמונה הם עושים" (מלכים ב כב ז), דהיינו אפשר לתת בהם אמון, הם לא יגנבו כספים.

מה שאין כן אמונה, היא הכרה שכלית עליונה שאינה ניתנת לסתירה. כך מסביר רבי יוסף אלבו ב'ספר העיקרים' (מובא במקורות רבנו הרב צבי יהודה בסוף סידור עולת ראייה על "אני מאמין"). האמונה היא שכל יותר משכל. אמונה היא ההבנה, ההכרה והשקפת העולם היותר גדולה, כך מסביר רבנו הרב צבי יהודה

(שיחות הרב צבי יהודה, תלמוד תורה, עמ' 195-193) בעניין ארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם: אמות חכמים (אבות ו ה).

הצורך באמות חכמים

מדוע אמות חכמים היא אחד מארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם? כדי להבין זאת בצורה מדויקת, פעמים רבות מבינים טוב דבר מתוך ההיפך, כיוון שידיעת ההפכים - אחת, כמבואר בתחילת ספר 'נצח ישראל' למהר"ל (פרק א). יש גישה אחרת שטוענת: "אין אנו צריכים אמות חכמים, אנו בעצמנו בעלי השקפת עולם, בעלי הכרה, מחשבה ופילוסופיה דתית, אנו נברר את הדברים על פי הבנתנו ולא על פי מה שחכמים סיפרו או מספרים לנו בדורות אלו. התקדמנו, אנו בעלי בגרות אינטלקטואלית מספקת לכך". כביכול יש סתירה בין המהפכה המדעית, המהפכה הביקורתית לבין אמונה.

אמנם הדבר בדיוק הפוך - צריך שכל גדול מאוד כדי להבין מהי אמות חכמים. בגמרא שבת (קה א) כתוב: כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו. מה פירוש מתעצל בהספד? - שהוא מדבר לאט? שהוא מדבר בשקט? - לא, הוא אינו מבין מה הערך של חכמים, לכן הוא מתעצל ומספר סיפורים שפעם החכם עזר למישהו וכדומה. האם זה ערכו של חכם? הוא מתעצל בהספד, לכן ראוי לקוברו חיים, כי חייו אינם חיים.

וזאת למה? התשובה פשוטה מאוד: "משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים וכו'" (אבות א א). כל התורה שבעל פה היא מסירה מחכם חי לחכם חי. ללא המסירה הזאת כל התורה שבעל פה נופלת: אומר הרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה: ארבעים דורות ממשה רבנו עד רב אשי, ואלו הם: "א) רב אשי מרְבָא. (ב) וְרַבָּא מְרַבָּה. (ג) וְרַבָּה מְרַב הַנָּא. (ד) וְרַב הַנָּא מְרִי יוֹחָנָן וְרַב וְשִׁמְוֵאל. (ה) וְרַבִּי יוֹחָנָן וְרַב וְשִׁמְוֵאל מְרַבְנֵי הַקְּדוּשָׁה. (ו) וְרַבְנֵי הַקְּדוּשָׁה מְרַבְנֵי שְׁמַעוֹן אֲבִיו. (ז) וְרַבְנֵי שְׁמַעוֹן [מְרַבְנֵי גְּמְלִיאֵל אֲבִיו. (ח) וְרַבְנֵי גְּמְלִיאֵל מְרַבְנֵי שְׁמַעוֹן אֲבִיו. (ט) וְרַבְנֵי שְׁמַעוֹן] מְרַבְנֵי גְּמְלִיאֵל הַזֶּקֶן אֲבִיו. (י) וְרַבְנֵי גְּמְלִיאֵל הַזֶּקֶן מְרַבְנֵי שְׁמַעוֹן אֲבִיו. (יא) וְרַבְנֵי שְׁמַעוֹן מֵהֵלֵל אֲבִיו וְשַׁמַּאי. (יב) וְהֵלֵל וְשַׁמַּאי מְשַׁמְעִיהָ וְאַבְטָלְיוֹן. (יג) וְשַׁמְעִיהָ וְאַבְטָלְיוֹן מִיהוּדָה וְשַׁמְעוֹן. (יד) וְיְהוּדָה וְשַׁמְעוֹן מִיהוּשָׁע

בן פֶּרְחִיָּה וְנִמְאֵי הָאֲרַבְלִי. (טו) וְיִהְיֶה הַשֵּׁעַ וְנִמְאֵי מִיּוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר וְיוֹסֵף בֶּן יוֹחָנָן. (טז)
 וְיוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר וְיוֹסֵף בֶּן יוֹחָנָן מֵאֲנִטִּיגְנוֹס. (יז) וְאֲנִטִּיגְנוֹס מִשְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק. (יח)
 וְשִׁמְעוֹן מֵעֶזְרָא. (יט) וְעֶזְרָא מִבְּרוּךְ. (כ) וּבְרוּךְ מִיְרֵמְיָה. (כא) וְיְרֵמְיָה מִצְּפִינְיָה. (כב)
 וְצְפִינְיָה מִחֶבְקוֹן. (כג) וְחֶבְקוֹן מִנְחוּם. (כד) וְנְחוּם מִיּוֹאֵל. (כה) וְיּוֹאֵל מִפִּיכָה.
 (כו) וּפִיכָה מִיִּשְׁעִיָּה. (כז) וְיִשְׁעִיָּה מֵעֵמוֹס. (כח) וְעֵמוֹס מִהוֹשֵׁעַ. (כט) וְהוֹשֵׁעַ
 מִזְכָּרְיָה. (ל) וְזְכָרְיָה מִיְהוֹיָדָע. (לא) וְיְהוֹיָדָע מֵאֶלְיָשָׁע. (לב) וְאֶלְיָשָׁע מֵאֶלְיָהוּ. (לג)
 וְאֶלְיָהוּ מֵאֶחָיָה. (לד) וְאֶחָיָה מִדָּוִד. (לה) וְדָוִד מִשְׁמוּאֵל. (לו) וְשְׁמוּאֵל מֵעֲלִי. (לז)
 וְעֲלִי מִפִּינְחָס. (לח) וּפִינְחָס מִיְהוֹשֻׁעַ. (לט) וְיְהוֹשֻׁעַ מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ. (מ) וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ
 מִפִּי הַגְּבוּרָה. נִמְצָא שְׁכָלְכֶם מִד' אֶלְהֵי יִשְׂרָאֵל". לא פסקה המסורת והמסירה
 מרב לתלמיד. מי שאין לו את זה - הכל נופל!

ולא רק תורה שבעל פה נופלת ללא אמונת חכמים - גם תורה שבכתב נופלת.
 זו גמרא מוכרת לכולם (שבת לא א) על אותו גר שאמר להלל: תורה שבכתב
 אני מאמינך, שבעל פה איני מאמינך, גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב.
 גיירו. יום ראשון אמר לו אבגד, למחרת הפך. אמר לו: מה זה? אתמול אמרת
 הפוך? אמר: אז אתה סומך עלי, לכן גם בעניין תורה שבעל פה סומך עלי. אין
 שום הבנה לתורה שבכתב ללא תורה שבעל פה. אומר הרמב"ם בהקדמתו
 ל"משנה תורה": ריבונו של עולם מסר את התורה ואת המצווה, כלומר את
 התורה ופירושה. כדי ללמוד תיאורטית לא צריך פירוש, אך כדי לקיים מצוות
 צריך פירוש. ד' מסר למשה רבנו תורה עם פירוש. לכן היה משה בהר סיני
 ארבעים יום ולילה, לא אכל ולא שתה. האם כדי לעבור על כל התורה שבכתב
 צריך 40 יום? אפשר בכמה שעות. אלא ברור שלימדו את הפירוש.

שימוש תלמידי חכמים

יש שחלקו על פירוש חז"ל לתורה שבכתב, הלא המה הצדוקים, הבייתוסים,
 הקראים וממשיכיהם הניאולוגים, הרפורמים, הקונסרבטיבים וכל מיני דתיים
 למחצה לשליש ולרביע. הם טוענים שריבונו של עולם נתן את התורה ללא
 פירוש. לשיטתם נשאל: מהי ציצית? מהן תפילין? מהי שחיטה? ודאי יש פירוש!
 לכן כתוב בגמרא (סנהדרין צט): איזהו אפיקורוס שאין לו חלק לעולם הבא?

זה המבזה תלמידי חכמים. קושיא: מדוע הוא אפיקורוס, הרי הוא עושה עבירה - אסור לבזות אנשים, אך הוא אינו כופר בדבר? אם הוא מבזה תלמידי חכמים - בזה הוא כופר בכל התורה שבעל פה ובכל התורה שבכתב. הרמב"ם בסוף הלכות טומאת צרעת אומר שדרך ישיבת הליצים הרשעים היא שהם באים לספר בגנות הצדיקים, ככתוב: "תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק" (תהילים לא יט), ובתוך כך יהיה להם הרגל לדבר בנביאים ולתת דופי בדבריהם, שנאמר "ויהיו מלעיבים במלאכי האלוהים ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו" (דברי הימים ב לו טז), ומתוך כך באים לדבר בנביאים וכופרים בעיקר. בתחילה הוא צוחק ומזלזל בחכמים, כי הוא חכם ומודרני, אחר כך הוא מדרדר לזלזול בנביאים ואחר כך בריבונו של עולם. לכן המבזה תלמידי חכמים הוא אפיקורוס.

לתורה יש פירוש, והיא נמסרת מחכם חי לחכם חי. לכאורה החכמים חיים לנצח נצחים, אם כן מדוע צריך חכם חי? אלא ניתן לטעות בדברי חכם מת, אפשר להסביר ולפרש לא נכון את דבריו. אך בדברי החכם החי אין אפשרות לטעות. לכן כתוב בגמרא שמי שקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים - הוא עם הארץ. הוא קרא - יודע את כל המקרא; הוא שנה - שנה את כל המשנה, יודע כל תורה שבעל פה, אך לא שימש תלמידי חכמים - הוא עם הארץ. יש שני מובנים ל"לא שימש תלמידי חכמים". מובן אחד הוא כאלישע אשר יצק מים על ידי אליהו - קשר נפשי, מה שיתברר בהמשך. ויש מובן שני שלמד ממנו סברות. אמנם הכל כתוב בספר, אך אם איני מבין את הסברא - איני מבין במה מדובר. רש"י מסביר שאם איני יודע מה הסברא, לא אדע לפתור את הסתירות. לכן צריך חכם חי מפי חכם חי בכל הדורות.

חכמים של פעם ושל היום

אין לומר: "אני מאוד מכבד תלמידי חכמים, אבל הם התלמידי חכמים של הדור? מה הם? פעם רבנים היו רבנים. פעם". עניין זה מתברר במדרש קהלת רבה על הפסוק "דור הולך ודור בא". לכאורה הדור שהלך היה דור, אך הדור הבא אינו ברמה. לא! יהא בעיניך דור שבא כדור שהלך. שלא תאמר אילו היה

רבי עקיבא קיים הייתי קורא לפניו, הייתי הולך לשיעורים שלו. אילו היה רבי זירא ורבי יוחנן הייתי קורא לפניהם. לא נכון! דור שבא בימך, וחכם שבא לפניך כדור שהלך וכחכמים הראשונים שהיו לפניך, וכן אומר קהלת: אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה. לא נכון, שקל הפסוק שלושה קלי עולם - שמשון יפתח וגדעון - כשלושה גדולי עולם - משה אהרון ושמואל. יפתח בדורו כשמואל בדורו, גדעון בדורו כמשה בדורו, שמשון בדורו כאהרון בדורו. אין להתבלבל מהביטוי "קלי עולם", הכוונה קלי עולם לעומת משה ואהרון, אך לעומתנו הם אינם קלי עולם. שמשון היה ראש הסנהדרין ארבעים שנה, זה כנראה לא כל כך קלי עולם לעומתנו. "וקמת ועלית... אל השופט אשר יהיה בימים ההם" (דברים יז ח-ט). פשיטא! למי אלך - לשופט שחי בדור אחר? אלא אין לך אלא שופט אשר בימך. והרי הוא פחות מרבו? לא נכון, הוא תלמיד. גדר תלמיד, אומר המהר"ל, אינו רק מי שזוכר כל שאמר רבו, אלא כל דבר שרבו לא דיבר עליו ואתה תשאל אותו אודותיו - הוא יענה מה שהיה עונה רבו אילו היה חי והיה נשאל. כיצד ידע לענות? מכיון שהוא ירד לסוף דעת רבו. הוא למד לא רק את החומר הלימודי של רבו, אלא גם את דרכי החשיבה של רבו; מה שמכונה בלועזית לא רק אינפורמטיבי, אלא גם פורמטיבי. אינפורמטיבי - מידע. פורמטיבי - עיצוב החשיבה. התלמיד חושב כמו שרבו היה חושב. כמובן זה תהליך שאורך זמן רב, ואין אדם עומד על דעת רבו אלא אחרי ארבעים שנה, כפי שאמר משה רבנו לבני ישראל לקראת הכניסה לארץ.

אומרים חז"ל (שבת פז א): משה רבנו החליט שלושה דברים מדעתו וכיוונה דעתו לדעת הקדוש ברוך הוא. הדבר הראשון הוא ששבר את הלוחות. זה הפסוק האחרון בתורה: "ולכל היד החזקה" - ששבר. אמר לו ד': "יישר כוחך ששברת. אם היית שואל אותי, הייתי אומר לך לשבור". דבר שני שעשה: פרש מן האישה. כולנו פרשנו, אך רק למספר ימים, ואחר כך חזרנו לנשותינו, ככתוב "שובו לכם לאהליכם" (דברים ה כז), למעט משה רבנו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: נכון, זה מה שרציתי לומר לך, "ואתה פה עמוד עמדי" (שם שם כח). הדבר השלישי הוא שד' אמר לפרוש שלושה ימים לפני מתן תורה, ומשה רבנו פירש

שהכוונה לארבעה ימים. אם פרופסור למתמטיקה יראה את זה, הוא יקבל התקף לב. אמנם ד' אמר: ודאי, כך הייתה כוונתי. אם כן, שלוש פעמים משה רבנו כיוון לדעת עליון - חזקה. וכך ממשה רבנו מרב לתלמיד. כאשר יש סתירות או בעיות חדשות - יש צורך בסברא, יש צורך בחכם חי שירד לסוף דעת רבו, כלומר תלמיד של חכם שהוא עצמו תלמיד חכם, וכך לאורך כל השרשרת. בלי זה הכל נופל.

בגמרא (בבא בתרא עה) מסופר שישב רבי יוחנן ודרש: עתיד הקדוש ברוך הוא להביא אבנים טובות ומרגליות בגודל שלושים על שלושים [היינו 15 מטר על 15 מטר] וחוקק בהם עשר על עשרים [היינו 5 מטר על 10 מטר] ומעמידם בשערי ירושלים, שנאמר "ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח" (ישעיה נד יב). אבני אקדח הן אבנים טובות, כלומר שערי ירושלים יהיו עשויים יהלומים בגודל עצום. לגלג עליו אותו תלמיד. היום אי אפשר למצוא יהלום בגודל של יונה קטנה, ואיך נמצא בגודל כה עצום? הרבנים מגזימים. לימים הפליגה ספינתו בים, וראה את מלאכי השרת בלב ים יושבים ומנסרים אבנים טובות ומרגליות בגודל שלושים על שלושים וחוקקים בהם 20 על עשרה. שאל: אלו למי? אמרו: שעתיד הקדוש ברוך הוא להעמידם בשערי ירושלים. בא לפני רבי יוחנן ואמר לו: דרוש רבי, אתה יכול לומר דרשות, לך נאה לדרוש, כאשר אמרת ראיתי. אמר לו: ריקא, אלמלא לא ראית לא האמנת? אתה מלגלג על דברי חכמים. נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות. מה פירוש לא ראית? האם חזרנו לאריסטו שאמר מה שאיני רואה - אינו קיים? תירגע, קצת ענוה, אנחנו אומרים: לא ראיתי - אינה ראיה. אתה לא ראית, אך אחרים ראו. אמנם המהר"ל מסביר ב'נצח ישראל' (פרק נא) שזה משל. היהלומים שהם שערי ירושלים הם אנשים שלומדים תורה, צעירים שלומדים תורה בירושלים. יש באמת יהלומים בגודל עצום שכזה, אלו תלמידים בירושלים. על זה לעג אותו תלמיד, אומר המהר"ל, ואמר: אתה באמת חושב שבעתיד יהיו בחורים כאלה? הילדים ישחקו כדורגל וכדורסל, יהיו בעלי שער ארוך ויאכלו גלידה. אין סיכוי שבעתיד יהיו כאלה יהלומים-תלמידים. אם כן, אתה לועג! בעתיד יהיו כאלה. כתוב בתורה: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". מה פירוש "ימין

ושמאל"ך? יש פירוש כזה: "ימין" הוא מי שמוסיף על דברי החכמים. יש דבר שהחכמים אומרים עליו: לא צריך. אומרים אנשים: הרבנים מפחדים לומר שצריך, אם נתחיל לסמוך על הרבנים לאן נגיע? זה צריך לעלות מלמטה, מן העם, אנחנו חכמים וצדיקים יותר מהחכמים שלא פסקו שצריך. זה פירוש "ימין" - אנחנו יותר צדיקים וחכמים מהחכמים. "שמאל" הוא פחות מהחכמים. הרבנים מחמירים מבוקר עד ערב, הגיע הזמן להוריד קצת... כמו שאמר אחד: נעים לי יותר בבית מאשר בסוכה, לכן אני פטור מדין מצטער... אם כן, קברנו את הסוכה. זה פירוש "לא תסור... ימין ושמאל".

לכן המלגלג על דברי חכמים, אין רפואה למכתו, הכל אבוד.

הקשר אל החכמים

כאן נעבור לחלק השני: הקשר אל החכמים. על הפסוק "ויהיו מלעיביים במלאכי האלוהים", אומרים חז"ל שהחכמים הם מלאכי אלוהים (שבת ק"ט ב). יש מלאכים עם כיפה שחורה ויש מלאכים עם כיפה סרוגה. יש אנשים שמלעיביים בענקי התנ"ך, וטוענים שאבותינו אברהם יצחק ויעקב היו אנשים כמונו, מה שמכונה תנ"ך בגובה הגרביים... אני מלמד עליהם זכות: יכול להיות שלא ראו חכמים, אם היו רואים חכמים - היו רואים מלאכי אלוהים, ואז היו מבינים מיד שאברהם יצחק ויעקב, רב אשי ורבינא הם מלאכים. אבל כיוון שלא ראו - הם אינם יודעים, כיוון שהם הולכים על פי שיטת אריסטו: מה שלא ראיתי - אינו קיים. אבל אני, ברוך השם, ראיתי מלאכים ומלאכויות. פעם קראתי ספר על מלאכית - הרבנית טאו, ואחר כך הייתי כמעט על סף עילפון. מי שבימינו ראה מלאכים לא יקשה עליו להבין שאברהם אבינו או רבי יוחנן היו מלאכים.

לפעמים נמצא שחכם אחד גנב כסף, וממנו מנסים להביא ראיה שכן כל החכמים. כמובן זו טעות, ואדרבה זו ההוכחה: מתוך מאה אלף חכמים מצאת אחד מושחת. זה היוצא מן הכלל שמעיד על הכלל. אם כולם היו גנבים - לא היה צורך לומר. בסוף ספר 'המספיק לעובדי ד' של רבי אברהם בן הרמב"ם מביא שמות של חכמים שהתקלקלו, כגון קורח, ירבעם בן נבט - שהיה החכם הגדול של עם ישראל וכל חכמי ישראל לפניו כעשב השדה, וכן יוחנן כוהן גדול

שבסוף נעשה צדוקי, וכמובן אלישע בן אבויה [שהגמרא מעידה עליו שכבר בתחילתו החל לנטות מן הדרך]. כמה יש? אלו בודדים. כשמת אלישע בן אבויה אמרו בשמים: מה נעשה איתו? אם הוא חטא - ילך לגיהנום, אך הוא למד תורה - ואיך נזרוק ספר תורה לגיהנום, הרי כשיש שריפה בשבת מצילים את הספר עם תיק הספר, והוא תיק הספר. אם כן, נשאיר אותו תלוי, ללא הכרעה. אמר רבי מאיר: עדיף כבר שילך לגיהנום, ובסיום המירוקים ימשיך לגן עדן. כשאני אמות אטפל בזה. כשמת רבי מאיר יצא עשן מקברו. אמר רבי: הוא זרק רבו לגיהנום. כשאמות אטפל בזה. כשמת רבי, פסק העשן מקברו. אף על פי שאלישע בן אבויה חטא, הוא היה רבם, ממנו הם למדו (חגיגה טו ב). אבל זה מקרה נדיר. אסור לעשות הכללות מאדם אחד על כלל האנשים. הגויים אמרו: יהודי אחד גנב - נהרוג את כל היהודים. זה מדעי לעשות הכללה?

החכמים הם מלאכים, ויש כמובן מדרגות במלאכים. אם הרב דומה למלאך ד' צבאות - ילמדו תורה מפיו, ואם לא - לא ילמדו תורה מפיו, שנאמר "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ד' צבאות הוא" (מועד קטן יז א. חגיגה טו ב). פעם שאלו ילדים בכיתה א בתלמוד תורה את המלמד: הרב דומה למלאך ד' צבאות? מה הוא יענה להם? אם יגיד: "כן", זו גאווה, ואם יגיד: "לא", הם ילכו. התשובה הנכונה היא: "אני מתאמץ, אני משתדל".

מתוך כך יש גם קשר נפשי. הכל מתחיל בחכמה שהוא לומד יומם ולילה, שלא כמו בימינו שאדם בקושי למד והוא חושב שיודע הכל. כך הוא לא רק בתורה אלא בכל התחומים. פעם אמר סטלין: אני נשיא המדינה עם השטח הגדול ביותר. אמר רזוולט: אני נשיא המדינה העשירה בעולם. אמר ויצמן: ואני נשיא המדינה עם הכי הרבה נשיאים. היום יש 6 מיליון יהודים במדינה, דהיינו 6 מיליון נשיאים, 6 מיליון רמטכ"לים, 6 מיליון רופאים, 6 מיליון פסיכולוגים, 6 מיליון כלכלנים. כל אחד יודע הכל. איך הוא יודע הכל? הוא ראה באינטרנט חצי דקה והוא יודע הכל... חוץ ממתמטיקה שאלו חשבונות מסובכים. יש אדם עם הארץ, אך הוא יודע תשובה לכל שאלה ששואלים כיוון שהוא מסתכל באינטרנט ותוך דקה יש לו תשובה. בירושלמי כתוב: עם הארץ בשבת אינו משקר, ואם אמר שהפרישו תרומות ומעשרות - אפשר להאמין לו. כך לעם הארץ שפוסק על

פי אינטרנט יש אימת שבת, כי אם ישאלו אותו שאלות בשבת הוא לא ידע מה להשיב ואז יגלו שהוא עם הארץ. אם כן, קודם כל דרושה קצת ענווה.

שימוש ממשי

הדבר השני הוא הקדושה, המלאך, הקשר הנפשי, שימוש תלמידי חכמים. יש שימוש במובן לימוד, ויש שימוש במובן של אלישע "אשר יצק מים על ידי אליהו". פעם נסע ה'חתם סופר' בעגלה עם רבו הרב נתן אדלר. הרב רצה לאכול אך לא היו מים, אבל היה שלג. החת"ס לקח שלג ומחץ אותו, וכך נזלו מים על ידי רבו. אמר החת"ס: אני יצקתי מים על ידי מורי ורבי.

בגמרא (שבת כג ב) אמרו חכמים: מאן דרחים רבנן - מי שאוהב חכמים - יהיו לו בנים חכמים. מי שמוקיר רבנן - מכבד חכמים - יקבל חתנים חכמים. והכי גבוה: מאן דדחיל מרבנן - הפוחד מחכמים - הוא עצמו יהיה תלמיד חכמים. "את ד' אלוקיך תירא" - לרבות תלמידי חכמים" (פסחים כב ב). יש לו יראה ופחד כשהוא עומד מול תלמידי חכמים. ואם הוא לא בר הכי, כי אינו לומד כיוון שהוא צריך לעבוד ולהתפרנס, משתמען מילי כצורבא מרבנן - הדיבורים שלו יהיו נשמעים, יתייחסו אליהם בכבוד ובחשיבות כאילו הוא תלמיד חכם.

אמר הגר"ח מוולוז'ין: אומרים עלי שאני תלמיד של הגר"א אך זה לא ייתכן כיוון שתמיד יש קשר מסוים בין התלמיד והרב: הרב מאה והתלמיד חמישים, או לפחות אחד, משהו מרבו. מרן הרב קוק מסביר בתחילת ספר 'ריש מילין' שהתלמיד הוא אלפית מרבו. מדוע? מתוך מה שיש לחכם בראש הוא מצליח לחשוב על 10 אחוזים, ומתוך מה שהוא חושב הוא מצליח לומר 10 אחוזים, ומתוך מה שהוא אומר המקשיב קולט 10 אחוזים. לכן התלמיד הוא אלפית מרבו, ולכן ללמד זה לאלף מלשון אלפית. אבל גם אלפית זה משהו. אבל, אמר הגר"ח, אני לעומת הגר"א כלום, שום דבר. אבל יש לי דבר אחד - אני ירא מהגר"א, ולכן מתייחסים אליי כאילו אני תלמיד חכם. זו ענווה שיוצרת קשר נפשי. הקשר אישי בא מן ההערכה והקדושה.

לכן כתוב שאדם צריך להידבק בתלמידי חכמים, להשיא ביתו לתלמידי חכמים ולעשות עסקים עם תלמידי חכמים; להרבות קשרים ככל האפשר, להתחבר

בכל מיני חיבור. בסוף גמרא כתובות (קיא ב) אמר ריש לקיש לרבי יוחנן: עמי הארץ אינם קמים בתחיית המתים. אמר לו רבי יוחנן: איך אתה אומר דברים כאלה, הקדוש ברוך הוא אינו אוהב לשמוע דברים כאלה. אמר ריש לקיש: זה פסוק מפורש, "כי טל אורות טליך", מי שיש לו תורה שנמשלה כטל - יקום לתחיית המתים, ומי שאין לו תורה - לא יקום. לבסוף אמר: מצאתי להם תקנה - אם הם דבקים בתלמידי חכמים יש להם אחיזה בנצח. לא כל אחד יכול להיות תלמיד חכמים אך הוא יכול להיות אחוז בתלמידי חכמים.

בגמרא (פסחים מב א): אמר רבי יהודה אישה לא תלוש מצות אלא במים שלנו, כלומר שהיו כל הלילה בחוץ, כדי שיהיו קרים וימנעו החמצה מהירה. רבי מתנא אמר הלכה זו בפפוניא. למחרת הביאו כולם את הכדים שלהם ובאו לפניו ואמרו: תביא לנו מים. אמר להם: התכוונתי במים שלנו - שישנו בלילה, לא מים ששייכים לנו. לכאורה סיפור מצחיק. אומר רבי ישראל סלנטר: זה לא מצחיק כלל, כעת אנו מבינים מהי אמונת חכמים. אמנם אפשר לשאול אם לא מבינים, ו"לא הביישן למד", אם כן מדוע לא שאלו? ידוע בצה"ל: קודם עושים ואחר כך שואלים. גמרא זו מסבירה את מדרגתם של תלמידי החכמים. האם התושבים היו אנשים טיפשים? לא, הם אנשים חכמים מאוד שיודעים מה מדרגתם של חכמים. לא משנה איזה סוג ומוצא של חכמים - ציונים ולא ציונים, אשכנזים וספרדים, תימנים ואתיופים, רציונליסטים ומיסטיים, ימנים ושמאלנים, ממלכתיים ואנטי ממלכתי; יש סוגים רבים, וכך היה מאז ומעולם, אך מעבר לכל הם תלמידי חכמים.

אגב, המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (גיטין נז א). מהי צואה רותחת? - פסולת תוססת. האדם הלועג הוא פסולת, הוא לא שווה, אבל הוא תוסס. הוא אינטלקטואל, הוא יודע דברים רבים, לכן הוא פסולת תוססת.

שאלה: מה הקריטריון להגדרת תלמיד חכם?

תשובה: לפי הזמן והמקום. אין לך אלא חכם אשר בימך, לפי הדור. ודאי שהחכמים של היום נכנסים בכיס הקטן של רבי עקיבא איגר ונופלים בפניה... אך מה נעשה וריבונו של עולם ידע מראש את זה וחפץ דווקא בחכמי דורנו.

הגמרא (סנהדרין לח ב) מוסרת שהקדוש ברוך הוא הראה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו. הסביר אחד האדמו"רים: מה שד' הראה לו את חכמיו ודורשיו של כל דור אני מבין, אך מדוע הראה לו את הדור? מכיוון שאם אדם הראשון היה רואה את חכמי הדור - היה מתעלף במקום, אך לאחר שהראו לו את הדור הוא נרגע ואומר: לדור הזה מתאים חכם זה. החכם הזה הוא פחות מחכמי הדור הקודם, אך הוא מתאים לדור הזה, הוא מאה אחוז מה שדור זה צריך. "דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת". הארץ אינה אלמנה ויתומה, ד' תמיד מביא את החכמים בהתאמה גמורה לדור. וכמובן עדיף לבחור את הגדולים שבדור שתמיד מצויים.

אנו תלמידים של כל החכמים. אמר מרן הרב קוק: "אל תעשו לי קוקיסטים" (לשלושה באלול), לא זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה. אנחנו מכבדים ומעריכים את כל החכמים. פעם היה תלמיד שאמר לרבנו צבי יהודה: בגלל חכמים שהתנגדו לציונות נהרגו אנשים בשואה. השיב לו רבנו: לפני שאתה מדבר כך עליך ללמוד מהי יראת תלמידי חכמים. אמר התלמיד: אני רוצה ללמוד. רבנו לימדו שבעה שיעורים על יראת תלמידי חכמים. כשסיימו ללמוד, אמר לו רבנו: כעת אתה רשאי לשאול את השאלה. השיב התלמיד: כבר אין לי שאלה.

גם רב שאינו הרב שלי הוא רב. ודאי יש מחלוקות, אך אלו ואלו דברי אלוהים חיים. איך יכול להיות ששניהם אמת? כי האמת היא מורכבת ומסובכת. שאלו פעם את רבנו מדוע הרבנים החרדים נגד המדינה. הוא השיב: חסרות סיבות למה להתנגד? אמנם אנו אומרים שהסיבות להיות בעד המדינה רבות בהרבה מהסיבות להיות נגדה, אך זה מורכב. אשרינו שלמדנו, נזכה להתחזק באמונת חכמים.

אמונת חכמים

הרב יוסף קלנר

אסקור בזאת, בפרספקטיבה היסטורית, שלוש נקודות הסתכלות על מפעל ומקום החכמים בישראל. מתוך שלוש נקודות היסטוריות אלה אני מביט אל מוסד הרבנות, ונראים לעיני החכמים בגדולת ענקים כזו המעוררת בי הערצה תהומית - יראת הרוממות.

נקודה ראשונה: ביטול יצרא דעבודה זרה

הרקע הוא חורבן בית ראשון ושבעים שנות גלות בבל. הימים הם ימי ראשית יסוד המעלה של בית שני, ראשית החזרה לציון להקמת גדר ביהודה ופתח לתקוות הגאולה בייסוד הבית שני. בתקופה זו זועקים צועקים אנשי כנסת הגדולה העסוקים בהחזרת ה"עטרה ליושנה"² אל ד' אלהים בקול גדול ואומרים "בייא בייא" (אוי אוי על אותו יצרא דעבודה זרה) "היינו האי דאחרביה למקדשא וקליה להיכליה וקטלינהו לכולהו צדיקי ואגלינהו לישראל מארעהון". הם מתפללים על כך והוא נמסר בידיהם, "נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קדשי הקדשים" והם תופסים וכולאים אותו "בדודא דאיברא" (רש"י: בסיר של עופרת) "ושייף קליה" (רש"י: שאיב קלא - נכנס הקול לתוך העופרת ואינו יוצא ממנו) וכו'.

כדי לעמוד על סוד "דברי חכמים וחדותם"³ זה, צריך להבחין בקשר שבינם

1 סנהדרין סד, יומא סט, ערכין לב:.

2 יומא סט:.

3 משלי א ו.

לשלשה הדברים שאמרו אנשי כנסת הגדולה בתחילת מסכת אבות: "הווינו בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סיג לתורה". באמירתם זו מתבטא אופן המעבר של מסירת התורה ממשה בסיני, מנביאים לאנשי כנסת הגדולה. כי בהדרגת שלשה דברים אלה ישנה הכרזה על פתיחת המפעל האדיר של גיבוש תורה שבע"פ, "הדרה של תורה"⁴, ההולך ונמשך מאז תקופת בית שני ועד הנה. הכרזה אדירה זו היא היא המבטלת את יצרא דע"ז, היא 'סכין השחיטה' ו"דוד העופרת" שבהם "נכיס יצריה"⁵ ו"שאיב קליה". כי מגייסת הכרזה זו את כל המשאבים הנפשיים והרוחניים שעד כה היו מסורים בעיקר לממד הפנימי ההשראתי הנבואי הדדוקטיבי, ומפנה אותם לשקידת התורה באופנה החיצוני, השקדני החכמתי אינדוקטיבי. בזאת הולך ומתגבש המעבר מתקופת הנבואה לתקופת החכמה, המעבר מאופי החיים והתרבות שיסודו בהשראת השכינה הכללית והזרמתה הנפשית המרוסמת את האומה ופרטיה בעוצמות אדירות של תודעות הכלל החודרות ופועלות בחברה ובפרטיה; לתקופת בניין הרוח והנפש היחידית באמצעות תביעת נטילת האחריות על מדיניות החיים הפרטית, הלימוד והעבודה המוסרית האישית. ובזאת מתמתנת טבעיות החיים האדירה, מתכהות התחושות האינסטינקטיביות, נחלשות העוצמות הפנימיות, ויצרא דע"ז - נשחט.

אך ההחלטה על ביטול יצרא דעבודה זרה היא החלטה על הפסקת הנבואה. כי ביטול יצרא דע"ז הוא דבר אחד עם הפסקת הנבואה. כי ע"י מדיניות חינוך הדורות המותווית בהכרזתם של אנשי כנסת הגדולה, שעל פיה מופנית התורה הנבואית של הנביאים לתורה החכמתית של אנשי כנסת הגדולה ותלמידיהם

---

4 בספר היכלות פרק כז: "מיום שניתנה תורה לישראל ועד שנבנה הבית האחרון, תורה ניתנה, אבל הדרה ויקרה, כבודה וגדלותה ותפארתה, אימתה פחדתה ויראתה, עושרה וגאוותה וגאונה, זיעתה וזיוותה, עוזה ועוזה, ממשלתה וגבורתה, לא ניתנו עד שנבנה הבית האחרון".

5 עבודה זרה יז: וברש"י: "נשחט יצריה". אורות, ישראל ותחיתו ית.

מאז ועד היום, מועצם המהלך הכללי, מהלך שאמנם התחיל כבר בימי בית ראשון בגניזת הארון ע"י יאשיהו, כאשר כדברי יחזקאל "הָוֹה עַל הָוֹה בָּאָה וְשָׂמְעָה אֶל שְׂמוֹעָה הַיִּתֵּה וּבְקִשׁוֹ חֲזוֹן מְבִיא וְתוֹרָה אַבְדָּה מְכֹנֶה וְעֶצֶה מְזַקְנִים וְיִשְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַיִם", שערי התורה הממלכתית הלאומית הכללית⁸ - "טְבְּעוּ בְּאַרְצְךָ, אֲבָד וְשִׁבֵר בְּרִיחֶיךָ, מְלָכָה וְשָׂרֶיךָ בְּגוֹיִם אֵין תוֹרָה", "וכל מחמדיה טבועות וגנזות, ואין שיוור רק התורה הזאת"¹⁰ - תורת ד' אמות הפרטיות של הלכה של "משכנות יעקב", של בתי מדרשות ובתי כנסיות.¹¹ והולך ומתחולל המעבר

---

6 יומא נב; פתחי שערים נתיב אח"פ דא"ק פתח ח בית נתיבות עמ' לב. ובעקרים מאמר שלישי פרק יא: "וראוי שתדע שהמצא הנבואה על ידי נביא על הבלתי ראוי או בלתי מוכן לא יספיק להשפיע מן המקבל ההוא על זולתו אלא בהימצא הארון והלוחות באומה. וע"כ אחר שנעדר הארון לא היה אפשר שתמצא הנבואה אפילו על יד נביא על הבלתי מוכן. ולזה לא הגיעה הנבואה לברוך בן נריה באמצעות ירמיהו לפי שלא היה מוכן אליה וכבר נגזר הארון, והגיעה לחגי זכריה ומלאכי לפי שראו את ירמיהו ויחזקאל והיו מוכנים יותר אליה מברוך, ואולם לא הגיעה מהם לזולתם לפי שלא היו בזמן הארון ולא היה השפע שהגיע להם מספיק שיעבור מהם לזולתם אחר שלא היה שם ארון. וראיה לדבר כי בבית שני היו חסידים ואנשי מעשה וראויים לנבואה יותר מבית ראשון ואעפ"כ לא היה שם נבואה לפי שלא היה שם ארון ומה שהגיעה הנבואה ליחזקאל בחוצה לארץ לפי שכבר הגיעה אליו בארץ ישראל אמרו רבותינו ז"ל (מועד קטן כה.) "היה היה דבר ד' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר" (יחזקאל א) מאי היה שכבר היה".

7 יחזקאל ז כו.

8 מכות י. "עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים" מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה? - שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה".

9 איכה ב ט.

10 מפיוט "זכר ברית אברהם ועקדת יצחק".

11 ברכות ח. ילקוט שמעוני פרק פז המשך רמז תתלו: "מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות, והיינו דאמר רבי חייא בר אבא משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד [...] אמר לו הקב"ה: מחבב אני בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולמי אני מחבב יותר מהם שערי ציון שהיא פלטין שלי". וע' אורות, למהלך האידיאות בישראל, פרקים ד-ה.

מהיות "התורה כלל" לתקופה שבה התורה "אינה כלל"¹². והולכת ונבנית באומה התודעה היסודית ש"חכם עדיף מנביא"¹³. אמנם בין אנשי כנסת הגדולה עצמם היו נביאים - חגי, זכריה ומלאכי (- עזרא)¹⁴, אבל זו הייתה החלטתם - לבטל את הנבואה. ומועבר בזאת רוח הנבואה מלשוט בארץ - ו"גם נְבִיאֶיהָ לֹא מְצָאוּ חֶזֶן מִדָּמִי". "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נֶאֱמָר ד' צְבָאוֹת אֶכְרִית אֶת שְׁמוֹת הַעֲצִיבִים מִן הָאָרֶץ וְלֹא יִזְכְּרוּ עוֹד וְגַם אֶת הַנְּבִיאִים [...] אֶעֱבִיר מִן הָאָרֶץ"¹⁵. ובטלה הנבואה. א"כ, אנשי כנסת הגדולה הם הם שמעצימים את מהלך הפסקת הנבואה.

על כך שאין לנו שום כלי להבין או לדמיין את עוצמת ההזרמה הנפשית הכללית, את עוצמת הנפשיות ואדירות כוחות החיים הרוחניים שבהשראת השכינה שהייתה בבית ראשון, מעמידה אותנו הגמ'¹⁶ המספרת על חיזיון חלומו המופלא

---

12 שיר השירים רבה פר' ב טז: "אמר רבי יצחק לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה".

13 ב"ב יב. וע' ירושלמי ברכות פ"א ה"ד. ובזוהר ח"א ז; ושם קפג: "חכימי עדיפי מנביאים". ובח"ב ו: "חכימי עדיפי מנביאי בכלא". וח"ג לה. "תא חזי מה בין אינון דמשתדלי באורי' לנביאי מהימני, דאינון דמשתדלי באוריית' עדיפי מנביאי בכל זמנא, מ"ט דאינון קיימי בדרגא עלאה יתיר מנביאי, אינון דמשתדלי באורייתא קיימי לעילא באתרא דאקרי תורה דהוא קיומא דכל מהימנותא, ונביאי קיימי לתתא באתר דאקרי נו"ה, ע"ד אינון דמשתדלי באורייתא עדיפי מנביאי ועלאין מנהון יתיר, דאלין קיימין לעילא ואלין קיימין לתתא כו', וע"ד זכאין אינון דמשתדלי באורייתא דאינון בדרגא עלאה יתיר על כולא". ותיקוני זוהר עה. "כל תקונין דנביאיא מלבר בגופא, באברים דגופא, מארי דחכמה אינון מלגאו במוחא, ובגין דא חכם עדיף מנביא". וראה אורות, זרעונים, חכם עדיף מנביא.

14 תרגום יונתן על מלאכי א א: "מלאכי דיתקרי שמה עזרא ספרא". וכן במגילה טו.

15 זכריה יג ב; המשך חכמה בהעלותך, ד"ה ואצלתי מן הרוח, סדר עולם פרק ל, מפרש פסוק זה עפ"י דברי הגר"א על סדר עולם רבה פ"ו: "עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוח"ק מכאן ואילך הט אונך ושמע דברי חכמים". "פי' משהרגו את היצר הרע בטלה הנבואה". (וע' מים אדירים לרמ"מ משקלאב עמ' רצט, שכ. רסיסי לילה לר"צ סי' יג, שיחת מלאכי השרת עמ' 75-76. אורות עמ' לו. מאמרי הראיה עמ' 492).

של רב אשי¹⁷ בו מתברר לו ולנו הבירור הגדול של סוגיה זו. אולי נכון לומר שעל ספירת החיים שהייתה שם בבית ראשון מצליח רב אשי לעמוד רק באמצעות "אחד משישים בנבואה" שבחזיונו החלומי. כי על פי דברי הרב באגרותיו עולה כי מי שאינו נביא אינו יכול להבין באמת מה היא נבואה¹⁸. וע"כ, רב אשי, אחרון האמוראים, הרחוק מהמציאות הנבואית, מתקשה להבין את יצרא דעבודה זרה. כי שתי תופעות אלה - הנבואה ויצרא דע"ז, הן נגזרות של אופי החיים הכלליים שהיה שם בבית ראשון. ורחוקים אנו מלהבין את רוח התקופה ההיא כמרחק שבין תודעת החיים שבגווייה מטה לתודעתה בחייה. ההסברים שאנו נותנים לעצמנו על הנבואה, הם בבחינת הסבר של עיוור מלידה על ראייה, צבעים וכדומה, שגם אם יאמרו בזה דברים נכונים, אין בזה שום מושג באמת. זה מה שרב אשי מברר, הוא מבין שהוא לא נמצא בספירת החיים הזאת, וע"כ, הוא מבין שאינו יכול להבין את המציאות ההיא של ההימשכות אחר הע"ז. ומכל מקום, על אף שאין אנו יודעים מה היא ואיננו יודעים להסביר אותה, זו ספירת החיים שבאינסטינקט נשמתי אותה אנו מבקשים, כל התפילות מקבלות את ערכן האמתי רק מצד הגעגוע לשחזור המצב הזה¹⁹. זו היא ספירת השכינה,

---

17 "רב אשי אוקי אשלשה מלכים אמר למחר נפתח בחברין אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה אמר חברך וחברי דאבוך קרית לן מהיכא בעית למישרא המוציא אמר ליה לא ידענא אמר ליה מהיכא דבעית למישרא המוציא לא גמירת וחברך קרית לן אמר ליה אגמריה לי ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא אמר ליה מהיכא דקרים בישולא אמר ליה מאחר דחכימתו כולי האי מאי טעמא קא פלחיתו לעבודת כוכבים אמר ליה אי הות התם הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי למחר אמר להו לרבנן נפתח ברבוותא".

18 באגרות הראיה ח"א עמ' נד: משום "שאחר כל התנשאות המחקרים שלנו אין אנו משיגים כלל מה הוא רוממות הקדושה של נבואה, ויכולים אנחנו להסביר לעצמנו רק אופן קירוב". ובאגרות הראיה ח"ב עמ' קיט: "וכי דבר גלוי ופשוט הוא מהלך הנבואה ורוה"ק? וכי יודעים אנחנו את כל צפונותיהם, או אפילו איזה חלק מהם בברור הראוי לערך השגוב שלהם? או אם יכולים אנו להגביל את עמקי מטרותיהם?" ושם עמ' קכ: "את הצביון הפרטי של הנבואה ושל רוה"ק אין אנו מכירים [...] ההופעה עליונה מכל מה שבתיאור שכלנו"

19 ע"כ, עם הבקשה לרצון בעמך ישראל ובתפלתם ועבודתם תמיד, אנו נושאים עיננו לחזיון החזרת השכינה לציון; ועם הצעידה של המתפלל לאחור, עם תום תפילתו, הוא

שכשהיא נמצאת - אפשרית הנבואה, המלוכה, ומתוך כך אפשריים המקדש והקרבתו, ולמעלה בקודש אפשריים הארון והכפורת, הכרובים, האש היוצרת מן השמים ורבוזה כארי, ורוח הקודש במעלתה העליונה, והאורים והתומים.²⁰ אומר את זה הרב בעולת ראייה²¹ בהקדמתו לקרבנות: "אחרי החורבן הגדול אשר נחרבנו, אחרי אשר נשרף בית מאווינו ונטל כבוד מבית חיינו, אחרי אשר נפזרו עצמינו לפי שאול, וקול החיים הפנימיים, החזקים והאמיצים באמץ אלהי הגבורה והנצח, נדם והושפל, אי אפשר לנו גם לצייר את גדלם ואת עצם, את פארם ואת טהרתם, של תפקידי החיים האדירים, הטהורים והקדושים, הנאזרים בגבורת קדש, של עבודת הקדש והמקדש. ובכל זאת, כל הגיון רוחנו וכל עמדת הנשמה שלנו, הם מיוסדים וקיימים ע"י האור הזורם מני אז, מימי עולם ומשנים קדמוניות, וחיי התפלה שלנו, המשיבה לתחיה את נשמתנו, הנדכאה בדיכאון גלי הגלות והשפלות, הם כולם יונקים מלשד החיים, שנשארו לנו לפלטה עדי עד". את התוכן הנשמתי הזה של כלל ישראל, חש ומבטא רבי אלעזר אזכרי בשורות השיר שעם כניסת שבת הרבה קהילות מנגנות בערגה: "הגלה נא ופרוש חביבי עלי את סוכת שלומך תאיר ארץ מכבודך נגילה ונשמחה בך"... וכמו שיר השירים, (שמנהג יפה של רבים בישראל לומר אותו אז) השיר "שאין העולם כולו כדאי כיום שנתן לישראל"²², כך גם שורות געגועים אלה המתבטאים ב"דיד נפש", אולי אין העולם כדאי גם להן, כי אין ההכרה הגלויה קשורה אליהן ואף חסרה היא בהן הבנה, אבל דווקא שורות אלה הן

אומר: "יהי רצון מלפניך [...] שיבנה בית המקדש וכו' ושם נעבדך בראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה לד' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות". כלומר, בוש אני באיכות עבודתי-תפילתי, אך זה מצבי כיום... אך אי"ה - תבנה בית המקדש, ושם נוכל לעובדך כראוי, כבעבר. ותפילתי הנוכחית, אמנם דלה היא, כי דל אני במיעוט דעתי ("אין עני אלא בדעת" [נדרים מא.]) אך מצד הציפייה לעבודת המקדש, גם לה יש מקום - "כמנחת עני", כי שם תערב "מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות".

20 יומא כא:

21 ח"א קיז-קיח.

22 ידים פ"ג מ"ה.

מה שהנשמה הישראלית אומרת, והנשמה מבינה...

וישראל לשם שואף ועם ישראל לשם חותר גם כיום, ועל אחת כמה וכמה בדור אנשי כנסת הגדולה, הדור שבו העניין המרכזי היה השבת "העטרה ליושנה".

על רקע זה, התבוננות במפעלם המבטל את הנבואה, מגלה את מלוא משמעותו המאירה, המציגה את שיעור קומתם המופלא של החכמים בנוראות גדולתו.

כדי להסביר את דברי אשתמש בדוגמה ממציאות ידועה, קרובה, כואבת מאוד: הטראומה שאנחנו עדיין בה שנקראת "ההתנתקות", "הגירוש". אנשים מבינו שילמו על זה, יש בחייהם, ויש בהתמוטטות רוחנית, נפשית או חומרית - אנשים שילמו על זה בכבודם, בכספם, בתעסוקתם, בפרנסתם, שילמו על זה בילדים שיצאו לזנות ולסמים ועוד... זה נושא שעדיין לא אוהבים לחקור אותו. יום אחד עוד יחקרו אותו. אבל לא צריך להיות חכם גדול או חוקר גדול כדי לחוש איזה שבר זה יצר. לא חקרתי את זה ואיני יודע זאת באופן מוסמך וברור, אך מתחושה אינסטינקטיבית - הפוסט-טראומתיות של המכה הזו יש לה השלכות משמעותיות גם בתופעת "הלייטיות" ההולכת ומכה בחברה המכונה "דתית לאומית". אין זה נושא דברי כאן, אך אני מזכיר זאת כדי לומר עד כמה, להערכתך, המכה הזאת עוד ממשיכה גם כיום, למעלה מעשור אחר המאורע, לתת את תוצאותיה.

מתופעות המציאות הזו זכורה הסיסמא: "נשוב אל כל ישוב". אם נחשוב על נקודה זו - כיצד הייתה מגיבה החברה הזו לו אמנם הייתה נפתחת האפשרות "לשוב לכל ישוב"? קל לדמיין את תגובתה ולא קשה לחשוב על תגובת רבניה למציאות כזו. יתכן ואלה שכבר בנו את הווילות והתבססו במקומותיהם החדשים, אולי יישארו, אך וודאי שרבים מאלה שיוכלו לחזור, ומהילדים שלהם וחבריהם - יחזרו. כי מה כולם רוצים? לחזור ולשחזר את המציאות טרם החורבן - "לשוב לכל ישוב".

עפ"י דברים אלה אנו יכולים להתקרב להבנת עומק הטראומה של חורבן הבית הראשון. ברור שהטראומה שם הייתה נוראה עד לאין השוואה מטרואמת ההתנתקות. אצלנו זה היה אסון שהקיף סקטור קטן בעם ואת המעגלים סביבם, ועם זה, עדיין לא הצלחנו להתאושש ולצאת מזה לחלוטין. שם זו הייתה אומה שלמה שעברה קריסת מערכות טוטלית: שם, זה לא היה איזה רב שאמר ש"זה לא יקרה" - וזה כן קרה. שם, העם כולו היה וודאי ומובטח שהחורבן אינו אופציונאלי.²³ הלא את ירמיהו השליכו לבור בגלל שאמר נואש²⁴ מהמלחמה בכשדים ושירושלים תלכד²⁵. אמנם הם פחדו ממנו כי ידעו שהוא איש אלקים, נביא... אבל עצם זה שאמר דבר שכזה... שלא ייתכן... - וזה קרה. א"כ, סביר מאוד להניח שלא רק האמון ברבנים קרס שם, אלא הכל קרס - העולם האמוני כולו, המושג האלקי קרס, כי הסתבר שהוא "לא עבד".

שם לא היו חיילים וחיילות שבאו לפנות אותם... לא זרקו אותם לאוטובוסים שהובילו אותם למלונות שקלטו אותם והשאירו אותם שם לחצי שנה. שם "בת בבל השדודה - נפצה את עולליהם אל הסלע"²⁶... ומי שנותר בחיים הובל, רגלית כבול לגלות. לא עשרת אלפים איש, אלא מאות אלפים... הוגלו, - עינו ואנסו והרעיבו וייבשו אותם בצמא למוות. בצדי הדרכים נותרו השלדים שלהם בדרך לגלות... ומאלו שהגיעו לגלות - נמכרו לעבדים.

---

23 ע' ירמיה פרק ז ד.

24 ירמיה ב כה, יח יב. איוב ו כו.

25 ע' ירמיה פרקים לו-לח.

26 תהילים קלז ח.

הנה, כמו שניבא ירמיהו²⁷, כעבור שבעים שנה מן ההתרחשות האיומה ומוֹרָה מאד²⁸ הזו, באה הצהרת כורש שקראה לעלות. הצהרה זו פתחה את האפשרות לשוב ולגלם את כל המאוויים העצומים שבערו בלב הגולים ולא יכלו לבוא לביטוי כל ימי הגלות ודיכוייה. וודאי שאחרי הטראומה הזו - במקביל ל"נשוב לכל יישוב" של ימינו - כל ששאף וביקש העם אז, בכל נפשו, לבבו ומאודו, זה לחזור לארץ ולהקים את בית המקדש. ולזה הם אמנם התעוררו ועלו "לָתֶת לָנוּ מִחֶיָּה לְרוֹמֵם אֶת בֵּית אֱלֹהֵינוּ וְלְהַעֲמִיד אֶת חֲרֻבְתָּיו וְלָתֶת לָנוּ גֹדֶר בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַיִם"²⁹. "לייסד את המעלה"³⁰, ו"להחזיר את העטרה ליושנה"³¹. אמנם, הייתה ברורה להם הנקודה היסודית - ש'להקים את בית המקדש', זה לא עניין טכני של בנייתו הפיסית ותו לא, כי תנאי מוחלט לבנייתו היא החזרת ספירת החיים שאבדה - היציאה ממצב המוות של "במחשכים הושיבני כמתי עולם"³². "רחם על ציון כי היא בית חיינו". ותנאי לכך הוא שיחזור מעמד הרוח - החזרת

---

27 ירמיה כה יא יב: "וְהִיְתָה כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְחֲרָבָה לְשָׂמָה וְעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל שְׁבַעִים שָׁנָה. וְהָיָה כְּמֵלֶאכֶת שְׁבַעִים שָׁנָה אֶפְקֹד עַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְעַל הַגּוֹי הַהוּא נָאֵם ד' אֶת עֲוֹנוֹם וְעַל אָרֶץ כְּשָׂדִים וְשִׁמְתִי אֹתוֹ לְשִׁמְמוֹת עוֹלָם". ושם כט י-יד: "כִּי כֹה אָמַר ד' כִּי לִפִּי מֵלֶאכֶת לְבָבְךָ שְׁבַעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וְהִקְמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרֵי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה. כִּי אֲנֹכִי יֹדַעְתִּי אֶת הַמַּחְשְׁבֹת אֲשֶׁר אֲנֹכִי חָשַׁב עֲלֵיכֶם נָאֵם ד' מַחְשְׁבוֹת שְׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה לָתֶת לָכֶם אַחֲרֵית וְתִקְוָה. וּקְרָאתֶם אֹתִי וְהִלַּכְתֶּם וְהִתְפַּלַּלְתֶּם אֵלַי וְשִׁמַּעְתִּי אֲלֵיכֶם. וּבִקְשַׁתֶּם אֹתִי וּמָצַאתֶם כִּי תִדְרָשְׁנִי בְּכָל לְבַבְכֶם. וְנִמְצַאתִי לָכֶם נָאֵם ד' וְשִׁבַּתִּי אֶת שְׁבוֹתְכֶם וּקְבַצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם וּמִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּי אֶתְכֶם שָׁם נָאֵם ד' וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם מִשָּׁם".

28 ע' רש"י מלכים ב יד כו.

29 עזרא ט ט.

30 עזרא ז ט.

31 יומא סט:

32 איכה ג ו. ובתהילים קמג ג: "כִּי רָדַךְ אוֹיֵב נִפְשִׁי דָּכָא לְאָרֶץ חֲתִי הוֹשִׁיבֵנִי בְּמַחְשָׁפִים כְּמִתִּי עוֹלָם". וע' סנהדרין כד. "זה תלמודה של בבל".

הנבואה והשראת השכינה³³. על כך אמנם מעודדים אותם זכריה³⁴: "שְׁלַחְתִּי אֶסְרִיךָ מְבוֹר אֵין מִים בּוֹ. שׁוּבוּ לְבַצְרוֹן אֶסְרִי הַתְּקוּהָ" (רד"ק: "מבור אין מים בו" - זהו הגלות [...]. ואאז"ל פירש: "מים" - נבואה בדרך משל. שנסתמה הנבואה בגלות); וחגי³⁵: "וְעַתָּה חִזַּק זָרְבָבֶל נְאֻם ד' וְחִזַּק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְחִזַּק כָּל עַם הָאָרֶץ נְאֻם ד' וְעָשׂוּ כִּי אָנִי אֲתַכֶּם נְאֻם ד' צְבָאוֹת. אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתְּכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עִמָּדְתָּ בְּתוֹכְכֶם אֶל תִּירְאוּ". "כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו, עטרת ראשנו, ונשארנו רק אנחנו, הוא גוף שלה בלא נפש"³⁶. כל מה שהם מבקשים הוא החזרת העטרה הזו ליושנה, שחסרונה להם הוא כחסרון עצם החיים.³⁷

אך חגי זכריה ומלאכי עצמם, עם חבריהם אנשי כנסת הגדולה, ברוח הנבואה אשר עליהם,³⁸ מחליטים - לא! ומבטלים את הנבואה. הולכים ובונים תרבות

---

33 "כי הנה השכינה היתה בישראל בבחינת רוח החיים שבגוף האדם בהיותה נותנת להם חיות אלוהית ומקנה להם זיו ויפי ואור בנפשותם ובגופיהם ובלבושיהם ובמעונותיהם" [כוזרי, מאמר שני, סב].

34 זכריה ט יב.

35 חגי ב ד-ה.

36 הגר"א, ליקוטים בסוף ספרא דצניעותא.

37 באור החיים בראשית ו ג: "'רוחי' היא שכינתו יתברך, [...] משחרב המעון נסתם חזון (ב"ב יב) ונשארה בחינת רוח הקודש, וכשנסתתמו עיני ישראל אין אתנו משיג ריח הקודש ואין צריך לומר רוח הקודש, וזו היא צרת בית ישראל שאין למעלה ממנה הצמאים להריח ריח אבינו שבשמים ותחי רוחינו". וביקרא כו ל: "גם נתכוון שלא יתנבאו עוד בישראל נביאים, כי לא יופיע ד' שכינתו המתייחס לה בחינת נפש בהם, וקללה זו אין קללה למעלה ממנו, ולזה קבעה אחר כמה קללות, הא למדת שהיא גדולה ממה שלפניה, והיא שנתקיימה בזמן הזה, ולה כלל עינינו ודאבה מאוד נפשנו, אוי נא לנו". ובדברים ח יט: "שיכרת מהם נבואה ורוח הקודש שיאבדו. ועל זאת יחרד לב עם ה' שאין קללה בעולם כזו, אוי לדורות שטעמו כוס המר הזה מר ממות, והוא רחום ישוב ירחמנו כי יתן את רוחו בנו כימי קדם. [...]. גזירת העדר הנבואה מישראל, [...] שלא תשמעו בקול ה', [...] שאין יסורים מרים ממרירות המות כדבר הזה". וע' אורות, אורות התחיה עב.

38 אגדת ביטול יצרא דע"ז, מתבססת על זכריה ה, בגמ' יומא סט: שנאמר "ויאמר זאת הרשעה וישלך אתה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה".

שעניינה לדכא את רוח הנבואה, להפסיק את מהלך החיים הזה, להכניס את עם ישראל למסלול שבמקום דעת אלוקים ועבודת אלוקים שעניינם השראה ורוממות ופלאי פלאים של למעלה מכל דמיון, לצרו, לקשור, את התעודה ההשראתית־נבואית ולעטוף אותה במעטפת למדנית אדירה של רבנן ותלמידיהון שתעצב את חותם התורה לדורות "צור תַּעֲדָה חֲתוּם תּוֹרָה בְּלִמְדָּי". וכל זאת מתוך ציפייה פנימית לתכלית של כל המהלך הארוך הזה שרק הוא ישחזר את גילוי הפנים של השראת השכינה, "וְחִפְּתִי לְד' הַפְּסָתִיר פְּנֵי מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוִּיתִי לוֹ"³⁹, באופן שיבטיח את אי־נסיגתו לנצח, מתוך ההתעלות הכללית שתבטיח ש"תָּם עֲוֹנָךְ בַּת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהִגְלוֹתָךְ"⁴⁰, "וּמְלֶךְ ד' עֲלֶיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מַעֲרָתָה וְעַד עוֹלָם"⁴¹.

כאשר מדריכים ומחנכים ליצירת תרבות שמרכז מעיינה הוא המתיונות, תשומת לב לריבוי הלומדים ויצירת גדרים וסייגים, כפי שעושים אנשי כנסת הגדולה בתחילת מסכת אבות, זה דיאָמֶטְרָלִי לרוח הנבואה. ובזאת דועך האופי הרוחני השראתי שבאומה ויאָרְכוּ הַיָּמִים וְנִחַתְּם וְאָבַד כָּל חֲזוֹן וְנִבְיָא⁴².

אנשי כנסת הגדולה, כל מעיינים היה להשיב את העטרה ליושנה ורק בכך עסקו. אך בחזון רטרופסקטיבי של מבט ענקים ניצבת לפנייהם ספירת החיים הנבואית, סגולת החיים המופלאה של ישראל, שהאומה כ"כ עורגת אליה, והחברה הישראלית המתנערת לתקומתה כ"כ נשאבת אליה, אל כל הנשגבות הפלאית שבה, והם מאבחנום בחדירה תהומית בהירה, שהיא היא שהובילה לחורבן הנורא "בייא בייא היינו האי דאחרביה למקדשא וקליה להיכליה וקטלינהו לכולהו צדיקי ואגלינהו לישראל מארעהון". והם יודעים וחורצים את הדין: שאם "נשוב לזה הישוב" - זה יקרה שוב! ובנטילת אחריות אדירה הם מכוננים אסטרטגיה "שוברת כיוון". יוצרים מעקף לאזור הזה. מן הסתם הם

39 ישעיה ח טז, יז. ע"ע אגרות הראיה ח"א עמ' קב.

40 איכה ד כב.

41 מיכה ד ז.

42 עפ"י דניאל ט כד. יחזקאל יב כב.

יודעים שאת מה שכל מלא נפשם רוחם ונשמתם עורגת - את תוצאות התיקון הגדול שיחזיר את עם ישראל להוד רום תפארתו וגבורתו השכינתית הנבואית - הם לא יזכו לראות. כי המעקף הזה עד שיגיע לסוף המהלך ותוצאותיו עלול לקחת מאות ואולי אלפי שנים. את כל זה הם יודעים - והם "הולכים על זה". הם מתכוונים שלא לאפשר את שיחזור המצב שהיה. אך הלוא כל מה שאנו רוצים הוא לחזור לחיי המלכות הנבואה והמקדש במלוא תפארת השכינה שבו!... אך ענקי עולם אלה אומרים: לא! אסור לנו במצבנו עכשיו לחזור לזה! אנחנו חייבים לבנות עולם אחר. אך "עולם אחר" זה, עדיין לא היה כמוהו. הם עצמם אינם מכירים כדוגמתו לא מניסיון החיים ולא מהכרת ההיסטוריה בכללה.⁴³ אך הם נושאים דעם למרחוק ולפועלם יתנו צדק⁴⁴ במסלול שהם מתחילים בסלילתו - יצירה הגותית, משפטית, מוסרית, הדרכתית של התורה שבע"פ באופן מתודי, פופולרי וחינוכי, שתלך במשך דורי דורות ותתגבש כמפעל ספרותי אדיר שיתעד ויישא לכל מקומות פיזור התפוצה היהודית, לכל קצוות תבל, את רוח היהדות והאמת האלהית שבה, באופן הגותי - "פתקא מן רקיעא דכתיב בה אמת"⁴⁵. היהדות שתורגמה מזרם החיים הנבואי האדיר, לכלל היותה תוכן הגותי דתי, הנמשך במסורת מדור לדור באמצעות "פתקא"זו, כלומר, ספרות

---

43 במסגרת זו שאיננו מסוגלים לדמיין את המציאות התרבותית של בית ראשון, איננו יכולים לדמיין איך נראו החיים התורנים ועבודת ד' שם, איך הורגשו והתנהלו. אמנם היו שם "ישיבות" כי מעולם "לא פרשה ישיבה" מישראל (יומא כח:). אך הישיבות שהיו אז, היו של "בני נביאים". התורה הייתה נבואית. "זקנים לנביאים". ונביאים עסקו בנבואה. "הוויות אביי ורבא" לא היו מרכז תורתם. זה היה משהו אחר. הם ישבו ו"לפניהם נבל ותוף וחליל וכנור והם מבקשים הנבואה" (רמב"ם יסוה"ת ז ד). ואת "עולם התורה" הזה אנשי כנסת הגדולה מתכוונים לשנות ולהובילו לעולם אחר - ל"עולם התורה" שלנו. שכשם שאיננו מסוגלים לדמיין את מצבם, לא היו הם מסוגלים לדמיין את המציאות הזו - שלנו.

44 עפ"י איוב לו ג.

45 יומא טט: ובמילון הראיה: **פתקא מרקיע דהוה כתיב בה אמת** - עבודת-ד', שהיתה עומדת בתור תביעה טבעית למי שהשלים חק לימודיו ומוסריותו הראויים לקדושה של קרבת-אלהים, נעשתה לדבר של חק המושג אחרי לימוד של אמת מופשטת. על כן ודאי שירידה יש כאן ב**פיתקא מרקיע דהוה כתיב בה אמת** שעם ביטול-יצראידע"ז, כי על כן עבודת-ד' השתנתה לענין הנעשה בידי אדם.

אידיאלית קדושה רוחנית, מוסרית חכמתית - שמימית, "מן רקיעא" - הגותית למדנית, שה"אמת" דרכה, ורק דרכה, מכאן ואילך תתגלה.

"מה נורא המקום הזה" - מפעלם זה של החכמים - משלש בחינות:

א. מצד עצם צורת החשיבה: היש קבוצה אנושית היכולה להיות בעלת מנטליות שכזו? - עצם הרעיון, להסיח את הדעת מן הרצון להתאושש מן הטראומה, ולא להתאמץ לשחזר את המצב הנפלא של העבר, ובמקום זה לקחת אחריות על בנייתו של אופק חדש, כאשר כל עניין החיים ההווים הממשיים - אין בו מן האופק הזה כלום, כי כל תשומת לב החיים הייתה עסוקה בגילום השאיפה לשוב לחיות בזוהר העבר.

לעומת המנטליות הזו אני חש שהמילה "ענקים" מתגמדת ביומרתה לתאר את העוצמה שבקבוצה הזו שזו צורת ההסתכלות שלה וזו המדיניות שלה.

ב. אחר קבלת החלטה שכזו, כיצד מבצעים אותה?

גם אדם פרטי, לו יחליט שלמען תיקון עצמו, הוא עובד לשנות לחלוטין את אופיו ואת מדיניות חייו הכללית, לשבור את תקוות חייו ולעלות על "מסלול עוקף" לכיוון חייו עד כה - וזאת, במקום ש"חלום חייו" הוא לשחזר את המעמד הנפלא שבו היה. איש שכזה לו יִמְצָא, זו תופעה מעוררת השתאות והערכה עמוקה, כי איש שכזה הוא נדיר. אך כאשר באים לחשוב על מפעל מקביל לכך בעם... לכאורה הוא לא יאומן כאפשרי, כי איך עושים את זה? איך יוצרים את זה בתרבות של עם?

נפלאה בעיני מנטליות בעלת צורת חשיבה שכזו; וקשה לדמיין ולחשוב על אפשרות של הוצאת תכנית שכזו לפועל. אך כיום, אחרי אלפיים שנה, ברור ש"הלא יאומן" - אירע - זה בוצע!

ג. המפעל העיוני ההגותי הרוחני המוסרי וההדרכתי האדיר של התורה שבעל פה, של אותה "פתקא מן רקיע" שהתגלם ביצירה ספרותית מדהימה בהיקפה הכמותי והאיכותי, של רבבות (ואולי יותר (?)) ספרי איכות - אין דומה לו. מפעל זה גורם לי להשתאות של יראת הוד ורוממות אלהית.

את הסוד הזה, את תיעוד העניין של מבצע האדירים הזה, מצפינים חז"ל ומקדדים בשיטת ההצפנה של התכנים התהומיים הרזיים, של הרוח הפנימית של חז"ל, בשפת האגדה, באגדה על שחיטת יצרא דע"ז. שממטרתיה⁴⁶ - לחסום את ההמונים מהבנת הנושא, ולאתגר בו את האינטליגנציה של אישי השורה הפנימית של האומה, תלמידי החכמים שבהמשך הדורות, הנקראים בזאת לתת כתף למבצע ולהצלחתו.

---

46 תוכן דומה להסבר זה מצוי בדברי ר' יצחק ישראלי בספר היסודות עמ' נא. (הובא בס' חסד למשיחו עמ' 199).

נקודה שנייה: הרבנות כגורם ראשי בשרידות עם ישראל.

אפיון החיים הכלל ישראליים בהיסטוריה היא בפלאיות ה"קיום, הכישרון וההשפעה" שלהם. לענייננו כאן אתייחס רק לפלא הקיום של עם ישראל. לולא רבניו עם ישראל לא היה שורד. ההיסטוריה של ישראל לאורך אלפי שנות גלותו היא של זוועות: צרות, אסונות, הצקות ומצוקות תכופות, שמדות והשמדות. את השבר הממשי, הנפשי והרוחני של החברה שעברה את זוועות חורבנות הבית הראשון והשני, הגלויות, מסעות הצלב, הגירושים, הפוגרומים ומה שביניהם, מי יוכל לתאר ולהכיל.

בדברים לעיל בסקירת הנקודה הראשונה, ציינו את שבר קריסת המערכות הטוטלית שחולל חורבן הבית. שבר זה חזר שוב עם החורבן השני. הבריונים שהרשו לעצמם להתנהל כפי שהתנהלו, בלא חשבון ורסן להשתוללות היצרים, האכזריות וההרס שזרעו בבית שני, עשו זאת מאותה סיבה שבגללה הרשו לעצמם את כל המעשים הקשים, אלה שהביאו לחורבן הבית הראשון. בשתי התקופות הם היו בטוחים שלא יתכן שבית המקדש יחרב. זה היה הקונספט המוחלט - הלוא אין אפשרות שהקב"ה ייתן לבית שלו להיחרב... אך הן בבית הראשון והן בבית השני, הבלתי אפשרי אירע והזוועה התרחשה - והיה חורבן. "אתא ירמיה ואמר: נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו לא אמר "נורא". אתא דניאל אמר: נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו לא אמר "גבור"⁴⁷. בדבריהם אלה של ירמיה ודניאל ישנו הדהוד להלוך הרוח הכללית בדורם. ממשפטים קצרים אלה אנו אמורים להבין את שבר האווירה והייאוש שבחברה, את עומק קריסת המערכת הכללית.

ואחר חורבן בית שני, נפוצו הצאן... - באירופה הגיעו עד לספרד וגרמניה;⁴⁸

---

47 יומא סט:

48 בדברי ימי ישראל ח"ג עמ' 162 מביא גרץ סיפור (שאמנם הוא, גרץ עצמו, מציין ברמז שאינו וודאי בו) ש"ראשוני היהודים אשר נושבו בגלילות נהר רינוס הם יוצאי חלצי אנשי הלגיונות אשר השתתפו בשרפת בית המקדש... הַנְּגִיוֹנִים בחרו להם מהיהודים השבויים הרבים נשים יפות, הביאו אותן למחנותיהם על גדות הרינוס והמיין והשקיטו בהן את

הרבה ברחו לבבל, אך גם לתימן ולערב הסעודית... אף היה זמן שהוקמה שם ממלכה. אך במשך הזמן הושמדו גם הם, אחר מרידות שעשו, מלחמות שניהלו... כך היה גם במקומות נוספים, אך הכל כבר נשכח והרבה אינו ידוע. אך לא רק הטראומה ממה שעבר עליהם, אלא גם שאלות קיום ההווה: כדוגמת כיצד לשרוד, החרדה הקיומית היומיומית, איך להישמר שלא יאנסו את אשתך ואת הבת שלך ושלא יחטפו את הילד שלך, או ירצחו את כולכם ביחד; והחרדה הכלכלית, איך וממה להתפרנס; והבעיה הקיומית של המצב הרוחני, האם נשאר לגולים בתפוצותיהם ספרי תורה ולימוד, וכי הייתה אפשרות לשמור שבת ומצוות בכלל? האם נשאר בטירוף המערכות "ראש" שאפשר להניח תפילין עליו, כי גם אם נותר מי שרצה בזה, למרות חיי הדיכוי וההשפלה, האם נותרו לו כח ויכולת לחשוב על זה?... ועוד ועוד אסונות וקשיים... ו"אין קץ לימי הרעה".

האם אפשר לתאר את הרוח, האווירה והמורל, בקהילות ישראל לאחר גירוש ספרד והשמד בפורטוגל⁴⁹?... שחוץ מאסון הגירוש ההשמדה והשמד, שמאות אלפים אבדו בו, אלה שלא איבדו את חייהם, איבדו את רכושם, את אפשרות פרנסתם, כבודם וזהותם, ומהם שאבדו את אמונתם - גלי הדף הרדיפות הממשיות והייאוש היכו את היהדות בכל תפוצותיה. ולאן הולכים מכאן? ובכלל, האם יש עתיד?...

לכל אורך שנות הגלות, יהודים היו במצבי ייאוש, והשאלה תמיד ריחפה: איך ממשיכים הלאה? ובעצם בשביל מה להחזיק מעמד?

תאומם. הילדים אשר נולדו מדם היהודיות והגרמנים, חונכו על-פי הספור הזה, על ידי אמותיהם, כי האבות לא שמו אליהם את לבם. בני התערובות האלה היו, על פי המסופר בזה, המייסדים הראשונים של קהילות היהודים בין נרמס ומינץ.

49 ישנן הערכות שכיום, על פני הגלובוס, ישנם למעלה משלושים וחמישה מיליון הנושאים גנים יהודיים. הם צאצאי אנוסי פורטוגל. הזוועה שם הייתה גדולה מבספרד. אמנם לא רק שם שומדו היהודים. במקומות רבים, שומדו והשתמדו. בכל מקום שהרבנות לא הייתה חזקה. או שהרבנים לא היו מספיק חזקים. ואכן היו גם מקומות שבהם השתמדו רבנים בראש קהילותיהם.

ואני תוהה: אחרי קריסת המערכות הממשית, הנפשית והרוחנית איך שרד העם? איך המשיך לשמור על זהותו ותרבותו? איך אנחנו עדיין קיימים פה, עם תוכן אחד, אידאל אחד, ותודעת עם אחד?

בהדגשה ציינתי רק את המאורעות הגדולים ומפורסמים ביותר, את חורבנות הבית הראשון והשני וגירוש ספרד, אולם אסונות לא בסדר גודל כזה, אך בצורה המהווה סיבה מספקת לכל מי שעבר את זה לקריסה, חוסר יכולת החזקה של יום נוסף בזוועת הייאוש, שלא לדבר על חוסר יכולת החזקת זהות תרבותית יהודית, אלו היו מנות גורלן המצויות של קהילות ישראל ברוב מקומות פזוריהן. בכל המצבים הללו שחזרו שוב ושוב לכל אורך הגלות, היו גורמים שהחזיקו מעמד ועזרו להמון להחזיק מעמד נפשי ורוחני - היו אלה הרבנים. הם אלה שתמיד עודדו, הפיחו תקוה, החזיקו את האמונה, ליכדו, ארגנו את הקהילה, לימדו, חינכו, הדריכו ודחפו הלאה. עוד פעם ועוד פעם ועוד פעם. לאורך מאות ואלפי שנים, הם ששמרו על הגחלת שלא תכבה, הם שהחזיקו את הראש של האומה הטובעת מעל המים, ונתנו לה כוחות להמשיך לשחות בזרמים הסוערים הלאה עד שהגענו לחוף.

ללא הרבנים לא היינו שורדים. בלעדיהם לא היינו פה.

מעולם בהיסטוריה לא היה דבר כזה.

תאמרו: הקיום הישראלי זה נס אלהי, הקב"ה עשה את זה. כמובן וודאי - הקב"ה עושה את הכל. מ"ס כלי אלוהי ראשי בפלא הבלתי נתפס הזה, היו הרבנים.

נקודה שלישית: פרשיית שבתאי צבי.

פרשיה שבדרך כלל הידע בה דל. לא רק הודות לצרות האופקים האופיינית לתוצרי החינוך של מערכת 'החינוך התרבות והספורט' שלנו כיום, אלא, כפי שיוסבר כאן בהמשך, גם הודות לרבנים.

מה עניינה של פרשייה זו של שבתאי צבי?

כולם יודעים "שבתאי צבי - שר"י⁵⁰. "זה כמו יש"י⁵¹ - "זה גועל נפש"... נכון, כך חינכו אותנו רבותינו - וטוב שכך חינכו.

שבתאי צבי היה מטורף. אך לא מטורף מהסוג המצוי. מדי פעם ישנם טיפוסים "בעלי כוחות", שמתקבצת סביבם כת נלהבת של "חסידים", המוזנים מסיפורי (או אף מציאות) "מופתים" ו"יכולות" של הטיפוסים האלה. התופעות השגרתיות הידועות האלה, הן "חיוורות" לעומת מה שהיה שם. ובהתאם לכוחות, גם לא הייתה זו רק "כת" - כולם היו שם. אנשים מכרו את הבתים, נפטרו ממקורות הפרנסה שלהם, ומכרו את החנויות. "סגרו את הכל - זהו" - "בא המשיח!!!" - אח"כ הסתבר ש"המשיח הזה" - קשה לפרט את רמות הטירוף שלו.

מעולם לא הייתה בהיסטוריה של ישראל⁵² תופעה בעוצמה ובסדר גודל כזה כפי שהייתה שם. היו שם המוני אדם, קהילות שיצאו מכליהם. נוצרה שם פסיכזה ציבורית. פסיכזה שאחזה והקיפה לא רק את ההמונים אלא גם את "גדולי ישראל ומופלגי התורה כנודע"⁵³. "רוב בניין ורוב מניין" (ואולי נכון לומר "כל בניין וכל מניין") של רבני אירופה נפלו בה. אמנם היו רבנים שהתנגדו, אך הם היו בודדים לעומת אלה שנסחפו. אמנם אחר התגלעות העניין חזרו בהם, וחזרה הרבנות לתלם. ובהמשך הדורות, מאז ועד הנה, הכל מצביעים בהערכה

50 "שם רשעים ירקב".

51 "יימח שמו וזכרו".

52 אמנם העוקב אחר מחקריו המקיף והחשוב של נורמן כהן, בספרו "בעקבות המילניום", ילמד שתופעות שכאלה ובהשלכות אנטיגומיאניסטיות קולקטיביות חריפות ומזוויעות אף יותר, חוזרות במחזוריות אינטנסיבית לאורך מאות שנים ויותר, באירופה הנוצרית (בתופעת דאעש של ימינו אולי אפשר למצוא כעין הדהוד מינורי להן).

53 ס' הברית ח"א מאמר כא כל תכלית פרק ב.

ובהבלטה רבה על אלה שהתנגדו לטיפוס ההוא מלכתחילה. "אמרו: אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה ביום, אל תהרהר אחריו בלילה, שמא עשה תשובה. הא למדת שכל המספר אחר המעשה של תלמיד חכם כאלו מספר אחר השכינה"⁵⁴. הרבנות אמנם נכשלה בפרשה זו אך היא היא שתיקנה אותה והצילה את המצב. היא נצבה מול הבעיה האקוטית: איך מחזירים לתלם, איך מחזירים לשפיות עם שלם? - והצליחה!

שוב, גם פה, אני לא יכול לקלוט איך 'מרימים פרויקט' שכזה? אך מבחן התוצאה מדבר בעד עצמו - הרבנות הצליחה.

כותב פרופ' ברוך קורצווייל⁵⁵: הגיבור הגדול, האמתי, של מחזה אימים זה הוא הרבנות. "אכן ישנה כאן גבורה אמיתית, שהיא ביטוי לכוחות האומה החזקים והבריאים ותוצאה של שלטון הרוח והשכל הישר ביהדות במשך אלפי שנים; אותה גבורה עילאית שהצילה את העם ואת הצלם האלהי שבו, וממילא את ערכי האדם. היא לא נכנעה לפיתויי האירציונאליזם החולני ולסילוף הרעיון המשיחי שכרת ברית עם המיתוס הניהיליסטי והשפיל את היהדות לדימונולוגיה. מגשימיה ואביריה של גבורה זו היו נציגי היהדות הרבנית המסורתית שמלכתחילה עקבו בחשדנות אחרי תעתועי איש המסתורין החולני ופמלייתו, על להקות נביאי-השקר אחוזי פסיכזה המונית".

הרבנות במשך מאות שנים, קדשה מלחמה על כל מה שהיה קשור לעניין, ובקנאות נוקבת דאגה להכחיד אותו, - והצליחה לשרש את הפסיכזה מהחברה היהודית ולהשיבה לתלם השפיות.

מסיים פרופ' קורצווייל: "עצם העובדה שהיהדות הרבנית חיסלה אחרי כמה דורות את שרידי התנועה, מעידה על אוצרות הכוח הרוחני והמוסרי שהיו גנוזים בחיק היהדות הרבנית".

---

54 תנא דבי אליהו רבה, פרק ג.

55 בספרו במאבק על ערכי היהדות, הערות ל"שבתאי צבי" של גרשום שלום, עמ' 125.

רק קווים קלים, כסקיצה לדמות הרבנות ומפעלה ההיסטורי בישראל פרסתי כאן. לי ולשכמותי די באלה בכדי ליצור תחושת אסירות תודה, הערצה תהומית ומחויבות אין קץ למוסד הרבנות בישראל.

עצם ההתייצבות של תלמידי חכמים לשרות במסגרת הזו ומחויבותם לה, ממשיכה עליהם, מדמותה העליונה הזו של הרבנות הצרובה בזיכרון הקולקטיבי של האומה, קרני הוד זיוה והדרה. זהו המוסד המרכזי בישראל שהאומה בשם כל דורותיה חבה לו את חייה ואת כבודה. כל המתנדב לתת כתף למאמץ משא הרוח הזה של כל דורות האומה במסעה אל יעודה הלאומי האוניברסלי והעולמי האדיר המעותד לה, ולהשתלב בין גדודי גיבורי רוחה אלה, נאמנה בעיני דרשתו של רבי עקיבא⁵⁶ עליו, ויחסי אליו הוא - "את ד' אלוקיך תירא לרבות תלמידי חכמים".

אמונת חכמים

הרב אביב צובירי

אמונה - מהי אמונה ומה פירוש המילה חכמים.

מִרְן הֶרֶב כּוֹתֵב עַל אֲמוּנָה בְּעוֹלַת רֵאִיָּה' (א, עִמ' שֶׁלֶז): "גִּדְר הָאֲמוּנָה בְּכֻלָּהּ הוּא שְׂאֲמִיתַת הָעֵינַיִן הַנּוֹדֵעַ קְבוּעָה בְּקִרְבּוֹ לֹא מִצַּד הַיְדִיעָה לְבִדָּה כִּי אִם מִצַּד מִנוּחַת הַנֶּפֶשׁ הַגְּמוּרָה כִּשֶׁהוּא מִקְבֵּל אוֹתָהּ בְּקִבְלָהּ שֶׁלֹּמָה מִבְּלֵי שִׁיסְתַּעַר בּוֹ מֵאוּמָה נֶגֶד זֶה". הֶרֶב מִסְבִּיר שֶׁאֲמוּנָה אֵינָה יְדִיעָה חִיצוֹנִית. יִתְּכַן שְׂאֲדָם יוֹדֵעַ לּוֹמֵר דְּבָרִים וְאֵפִילוֹ לְדַקְלָם, לִמַּד אוֹתָם וְהֵם יְדוּעִים לוֹ, אֲךָ מִכָּאֵן וְעַד הַהִגְדָּרָה שֶׁל אֲמוּנָה הַמֵּרְחֵק רַב. גִּדְר הָאֲמוּנָה הוּא שֶׁהָעֵינַיִן קְבוּעַ בְּקִרְבּוֹ לֹא מִצַּד הַיְדִיעָה אֲלֵא מִצַּד מִנוּחַת הַנֶּפֶשׁ הַגְּמוּרָה. הָעֵינַיִן הַנּוֹדֵעַ בֹּא לִיְדֵי בִיטוּי אֲצֵל הָאָדָם מִצַּד שֶׁלִּנְפֹשׁוֹ יֵשׁ מִנוּחָה כְּלִפֵּי הַדְּבַר, לֹלֵא סַעֲרָה, סִפְקוֹת אוֹ חוֹסֵר מִנוּחָה, אֲלֵא הוּא בְּטוּחַ בּוֹ וּמִקְבֵּל אוֹתוֹ בְּלֵי שִׁיסְתַּעַר דְּבַר נֶגֶד זֶה. הַדְּבַר הַפְּשׁוּט בִּיּוֹתֵר הוּא הַחַיִּים, וְאִם יִשְׂאֲלוֹ אוֹתָךְ אִם אֵתָּה חֵי, תַעֲנֵה: כֵּן. זֶה בְּרוּר, אֲנִי חוֹוֶה אֵת הַחַיִּים. אֲבָא וְאֵמָא שְׁלֵי הֵם הוֹרִי, אֲנִי חֵי אֵת זֶה וְלֹא צָרִיךְ לְהוֹכִיחַ לֵאמֹר, וְכֵן אֲשֵׁרִי שֶׁהִיא אֲשֵׁרִי. זֶה חַיִּים, זֶה אֲמוּנָה.

"לִכְן חַיּוּבָה הַתְּמִידִי שֶׁל הָאֲמוּנָה בְּד' יִתְעַלֶּה שִׁידִיעַת מִצִּיאוֹתוֹ יִתְעַלֶּה וְמָה שְׂרָאוּי שִׁיתִּיחַס לוֹ תִתְכּוֹן בְּקִרְבָּנוּ בְּתִמִּידוּת, זֶה אֵי-אֲפֹשֶׁר כִּי-אִם ע"י הַכֵּנֶת הַלֵּב בְּטַהֲרָה וּבִיּוֹשֵׁר וּבִמְעֻשִׁים

הַמִּתְאִיִּמִים", כְּמוֹ אֲמוּנַת חַכְמִים, תּוֹרָה, צָרִיךְ שֶׁזֶה יוֹפִיעַ וְיִתְבַּטֵּא בְּתַכּוּנַת הַחַיִּים שֶׁלֵּנוּ בְּצוּרָה וּדְאִית הַחֲלִטִית וְלֹא מִסּוֹפְקָת, "זֶה א"א אֲלֵא ע"י הַכֵּנֶת הַלֵּב". הַכֵּנֶת הַלֵּב הִיא, כְּפִי שֶׁהֲרִצִּיהָ מִבְּרַר בְּפִרְק קִנְיִן תּוֹרָה, בֵּינֵת הַלֵּב. זֶה יּוֹתֵר מִבֵּינֵת הַמוּחַ, זֶה לֹא רַק יְדִיעָה שְׁכֵלִית, אֲלֵא יְדִיעָה שֶׁחֲדָרָה עַד כִּדִּי שֶׁהַלֵּב שֶׁלֵּנוּ קִנְהָ אֵת הָעֵינַיִן "בְּמַעֲשִׂים הַמִּתְאִיִּמִים". כִּדִּי שֶׁהָאֲמוּנָה תּוֹפִיעַ צָרִיךְ שֶׁזֶה יוֹפִיעַ בְּסוֹף

גם במעשים.

ב'מידות הראיה' (ברית) יש תוספת ביאור לגדר האמונה: "שורש ברית וכריתות ברית במובן המוסרי הוא, שהענין החיובי ואידיאלי, הנובע מתמצית המוסר היותר נעלה ונשגב, יהיה מוטבע עמוק וחזק בכל טבע הלב והנפש, עד שלא יצטרך לא זירוז ולא חזוק ולא סייג לשמירתו". ברית היא ביטוי של אמונה. כשיש ברית בינינו לבין רעיון ואידיאל מסוים, זה אומר שהוא נמצא בקרבנו ונמצא מעל המדרגה השכלית הברורית. זהו מצב האמונה מעל השכל. כמו שקבועה בלב האדם מניעת הרציחה. מישהו יכול לומר שהוא היום מתלבט לרצוח?! כפי שברור לאדם שלא רוצחים וזה כבר ברית אצלו, זה אמוני אצלו, לא דבר שניתן לברור שכלי ודיון מדעי התלבטותי ספקני, כך צריך להופיע את כל הערכים והאידיאלים האלוקיים שיהיו קבועים בנו באופן אמוני. זהו גדר האמונה - שאמיתת הדבר הנודע קבועה בנו ללא ספקות. לא סוער בנו שום דבר כנגדו. אנו בטוחים בו ואימצנו אותו כחלק מהטבע והגנטיקה של האישיות שלנו.

חכמים

נעבור למושג השני: חכמים. ב'שיחות הרצי"ה' (תלמוד תורה ב, עמ' 17) מבאר הרצי"ה מהו חכם, ואומר שחכם הוא אישיות שלמה מבחינה רוחנית. כל מילה של הרצי"ה מדויקת: אישיות שלמה מבחינה רוחנית. אבא זצ"ל היה מדגיש שהמילה חכם ביהדות הוא אדם צדיק ואדם שהוא חכם בחכמה האמיתית האידיאלית. זו חכמת הקודש, החכמה האלוקית, ולא סתם חכם בשח מט או דבר אחר. אפשר לבדוק בכל מקורות התנ"ך שחכם הוא גם צדיק. הרב נפתלי הרץ ויזל כתב ספר שלם בשם 'גן נעול' כדי להוכיח מהתנ"ך שהתנ"ך הוא מקור התיאולוגיה של הקודש, ובכל מקום המובן של חכם הוא גם צדיק. כך כתוב גם ב'צמח צבי' (עמ' כ): "הרב נפתלי הרץ ויזל כבר האריך לבאר בספר גן נעול את אמונת הקודש לא במובן פרטי של איזו חכמה וידיעה", זה לא תוספת - הוא חכם בזה והוא חכם בזה, יש לו יכולת כזו או לא. זה אפילו לא סכום של חכמות רבות, אלא שינוי אישיותי שנוכל לקרוא לו עכשיו חכם. "אלא מצד

כלליות גדלות האישיות". אנו מדברים על אדם שבנה אישיות וטרח עבודה, לא קיבלה במתנה, אישיות שנהפכה להיות כללית. "אדם גדול בעל רוח גדול ונשמה גדולה, בעל קדושה וכלליות ונצחיות". צריך לומר שהרצי"ה אינו אומר מילים נרדפות כדי למלא שורות אלא כל מילה פה חשובה. "אדם גדול בעל רוח גדול ונשמה גדולה קדושה וכלליות ונצחיות". התלמיד חכם הזה שייך אל חכמת הקודש שיש לה ערך נצחי, כלומר שדבריו שייכים לרוח הקודש ולחכמת האמת ולתורה שבעל פה. "המתרומם ומתעלה מעל מהלכי יום יום אל גדולת הרוח והחיים". אדם שמתרומם מחיי שעה לחיי עולם. "בעל גדלות של הכרה ורצון". גם הכרה, גם ידיעה וגם רצון, גם חכמה וגם תשובה. "ההכרות שלו מתורגמות לרצון גדול, וממילא גם ליכולת. בעל גדלות של הכרה ורצון כאחד של המדע והמוסר", הרצון זה המוסריות שלו. כל המוסריות שלו התעלתה. לאדם כזה אנו קוראים חכם. זהו חכם תנכ"י וזו החכמה שלו. לאחר שביארנו בקצרה את שני המושגים - אמונה וחכמה - ננסה לחבר אותם.

מדרגות באמונת חכמים

בפרק קניין תורה (בעריכת הרב שלמה אבינר) הרצי"ה מבאר לנו ש84 מעלות של קניין תורה אינם אוסף מקרי שיצא לחכמי המשנה, אלא יש שם סדר סיסטמתי שיטתי איך חכם מופיע. הדבר הראשון הוא שלילת עם הארצות - מקרא, משנה, תלמוד, שמיעת האזן, עריכת שפתיים ובינת הלב. אחר כך הקבוצה הבאה: מידות - ענווה, שמחה, יראה, אימה... אחר כך קבוצה שלישית: כניסה לישיבה - שימוש חכמים, דיבוק חברים ופלפול תלמידים. וממשיך לקבוצה הרביעית שהיא ת"ח בחברה הכוללת: במקרא, במשנה ומן היישוב. ובתוך ת"ח בחברה יש שישה מיעוטים: מיעוט שינה, מיעוט אכילה וכו' ואז מתקדמים לקבוצה החמישית שכוללת מעלות רבות, ולה קורא הרב צבי יהודה ת"ח עילאי. בתוך הקבוצה של ת"ח עילאי יש ארץ אפיים, לב טוב, אמונת חכמים וקבלת ייסורים. שאלתי את עצמי מדוע אמונת חכמים שייכת לת"ח עילאי? מדוע אמונת חכמים היא מידה ששייכת רק לעילאיות של ת"ח? על פי הבנתי הייתי מסדר את האמונה של החכמים כתנאי לכניסה לישיבה, כתנאי

ללימוד תורה, שהרי כיצד אפשר ללמוד חכמת קודש בלי אמונת חכמים? זו שאלה ראשונה שננסה לענות עליה.

דבר שני, הרב ב'מוסר אביך' כותב ב'מעין הקדמה' שיש דברים שראויים לעסוק בהם כשאדם עורך ענייני אמונה לעצמו. שם הוא מזכיר את אמיתת גדר האמונה, אמיתת הבורא יתעלה, ואז אמיתת התורה. ושם מצוין נושא מיוחד שהוא אמיתת תושב"ע. אדם חייב לברר את אמיתת התורה שבידינו - תושב"כ ותושב"ע. משמע שיש יצר הרע שלמרות שאדם מוודא ומאמת עליו את התורה שבכתב שקיבלנו ממשה רבנו אדון כל המעשים, אף על פי כן צריך לבנות עוד קומה שהיא קומה של תורה שבעל פה. היצר הרע יכול לפגוש את האדם בצמתים הללו ולגרום לו להתלבט ולמרוד, לחלוק ואפילו אולי לזלזל בדברים השייכים לחכמים, לתורה שבעל פה. יכול הוא לומר שתורה שבכתב זה כמו שבת שקביעא וקיימא, אך תורה שבעל פה זה ת"ח, 'אנשים פשוטים'... לכן הקדמנו וביררנו שחכם אינו חכם בשחמט אלא אישיות שהתעלתה, אדם גדול בעל רוח גדולה, בעל קדושה ונצחיות שעמל שנים טובות ורבות כדי לזכות ולהיות חכם.

לכן אומר מרן הרב בהקדמה שחוץ מאמיתת התורה אשר בידינו מאת בורא כל המעשים לרועה הנאמן משה רבנו, צריך לבוא עוד בירור אמוני והוא לאמיתת תורה שבעל פה שנמסרה לחכמים מדור דור, וכל מה שנאמר בתורה שבעל פה - אם הוא באמת שייך לתורה שבע"פ - אז הוא חלק מהאמונה בתורה וחלק מהאמונה בנותן התורה

נראה לומר שאמונת חכמים הראויה עוד לפני הכניסה לשיבה, זו מידת הענווה, ענווה כלפי התורה. כשאתה עוסק בתורה חייב אתה לדעת לפני כן שאיך עוסק בחכמה אנושית. גם כשאתה לומד את התלמוד, כשאתה עוסק בפרשנות חז"ל, וכשאתה לומד את הראשונים והאחרונים, אם באמת אחרונים הם ושייכים לחכמי המסורה וחכמי התורה שבע"פ - אתה חייב לגשת ללימוד בענווה. זה תנאי להיכנס ללימוד תורה ולישיבה.

אם קיים אצלך מה שחז"ל אומרים בגמרא (שבת קיב ב): אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הם כבני אדם אנו כחמורים. גרסא אחרת: אם אתה חושב

שראשונים כמלאכים אז אתה בן אדם, ואם אתה חושב שהראשונים הם בני אדם אז אתה חמור. הרב צבי יהודה אכן רוצה לומר שאמות חכמים שייכת לתלמיד חכם עילאי, כי זה מעל אותה ענווה ואמונה שזו חכמה אלוקית ולא חכמה אנושית.

אמות חכמים - היחס אל התורה שבעל פה

אני רוצה להתעכב על אמות חכמים הפשוטה שלפני הכניסה לשיבה. הרצי"ה אומר שיש הרוצים להחזיק בדתייות בלי אמות חכמים. נביא דוגמא לדבר מתוך דברי הרב ב'אורות התורה' (ו ה). הרב מתייחס לגמרא במסכת עירובין (סד). יש שם מימרא שאומר רב יהודה בשם שמואל, וכשרב נחמן שומע את המימרא הזו הוא אומר: מה נאה שמועה זו. אחר כך אומר רב יהודה בשם שמואל שמועה נוספת, ועל כך אומר רב נחמן: שמועה זו לא נאה. על כך אומר רבא לרב נחמן: מאי טעמא אמר מר הכי? לא מתאים לך לומר כך, הרי אמר רב אחא בר חנינא מאי דכתיב "ורועה זונות יאבד הון", כל האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה מאבד הונה של תורה. רש"י בעירובין מסביר ש"הונה" הוא כבודה. כל כבוד התורה לא קיים. כבוד התורה שייך לפני לימוד ולפני קיום תורה. אם אין לך את הכבוד, את היחס הנכון כלפי מה שאתה עוסק, אלא היחס שלך הוא יחס מסנן, יחס בררני, וכלשון חז"ל יחס זנותי, פעם כן פעם לא - אין פה קשר אישיתי אלא זנות. זנות היא מפגש מקרי עם אישה. האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה - זה יחס זנותי עם התורה, וזה נובע מחוסר באמות חכמים. הרב מבאר את דברי חז"ל אלו ואומר שכשם שאדם לא בוחר לרגע לחיות ולרגע לא לחיות, אין לו את האפשרות הזו, כך היחס אל התורה צריך להיות יחס תמידי חזק וקבוע. וכשמגיע אדם לומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה, הוא מאבד את היחס לתורה.

וכן אומר רבינו יונה: ואם אמור יאמר העבד לרבו כל אשר תאמר אלי אעשה זולתי דבר אחד, הרי זה שבר עול אדנותו מעל רבו. כלומר, אם העבד אומר לרבו: כל שתאמר לי אעשה חוץ מדבר אחד, בזה הוא שבר את כל היחס של עבד לאדון. האמירה והגישה המסננת והבררנית כלפי התורה שבכתב ובעל

פה, ובמילים אחרות אי אמונה בחכמים ויחס מזלזל ספקני חלקי ומסנן כלפי דבריהם - הוא יחס זנותי, הוא אי כבוד, הוא ריקנות מתורה. אנו כמובן מדברים פה על אידיאולוגיה כזו, אך אם אדם טועה או נכשל זו אינה אידיאולוגיה. על כל פנים אמונת החכמים הזו שאנו מדברים עליה היא אמונה באלוקיותה של התורה ונצחיותה, דהיינו בזה שהדברים נאמרו ברוח הקודש, ממילא גם עכשיו 009 שנה אחרי רש"י, נסמוך על דבריו שנכתבו ברוח הקודש. שמעתי מישהי שאמרה שהיא נשלחה ללמד במכללות מורות וגנות באופן שיספרו את סיפורי התורה בלי הפרשנות של חז"ל. היא נקראה לדגל כדי להוציא את פרשנות חז"ל מהטקסט המקראי. אל התורה שבכתב יש עוד כבוד, אך פרשנות של חז"ל, לפי דעה זו, היא משהו נוסף אנושי צדדי, זמני, הסכמי, נימוסי, שכלי, אנושי ואותו אפשר לשים בצד. האמירה הזו היא חוסר באמונת חכמים.

אמונת חכמים - עילאיות

אבל כשהרצי"ה מבאר לנו שבפרק קניין תורה אמונת חכמים שייכת לחכמים עילאיים, כנראה שמדובר על דרגה שמעבר והיא יונקת מהבסיס של אמונת חכמים שדיברנו עליה עכשיו. פה מדובר על עילאיות כזו, של אדם שהתרומם עד כדי השתייכות לסדר התורה שמועברת על ידי רבנן ותלמידיהון. מדובר על חכם שמתוך שנים רבות של תורה, של עמל תורה, של שקידת תורה, הוא עצמו בסופו של דבר נהפך להיות חלק מהחכמה הזו, חלק מהתורה שבעל פה, ואז אפשר לומר שהוא שייך לעילאיות של אמונת החכמים הזו שהוא נמצא בה, כי הוא חלק מחכמי המסורה וממעתיקי השמועה, מאלו שיכולים להיות בטוחים שכשהם אומרים, מפרשים או מחדשים בעצמם זה המשך התורה שבעל פה. היכולת להיות בטוח שהחכמה והחידושים שאתה אומר הם חלק מהתורה - זו מדרגה לא קטנה ולא פשוטה. פעם שאלו את הרצי"ה היכן כתוב מה שהוא אמר? הוא הצביע על הלב. כאילו משהו ישאל את הרמב"ם: איפה זה כתוב? אם הרמב"ם הוא תורה, אז הוא עצמו תורה שבעל פה. אם יבוא אדם ויחדש בעסקי התשובה בזמן הזה ואל דברת הקץ המגולה לא

יביט לא יוכל לחדש שום דבר לאמיתתה של תורה, כי כל זמן מאיר בתכונתו. כך אומר הרב באיגרת שע"ח. דווקא לחדש, אבל לא לחדש - אפשר לומר דברים שאחרים אמרו. דרגה של ת"ח שהגיע למדרגה של מעתיקי השמועה, של חכמי תורה שבעל פה, שנוכל לומר שאני לוקח את הספר שלו ומכניס אותו למדף ספרים של עם ישראל, כפי שכולם יודעים שלומדים 'מסילת ישרים' כי זה רמח"ל או 'משנה תורה' כי זה רמב"ם - אינה דרגה פשוטה.

אמונת חכמים-תורה-ריבוש"ע

אומר המהר"ל ב'דרך חיים' על פרקי אבות: "כי כאשר מאמין בדברי חכמים אז יש לו דבקות בחכמים". אמונת חכמים היא דבקות בחכמים "כאשר מאמין בהם, וראוי שיקנה תורת החכמים ויהיה מכלל החכמים". המידה הזו היא הכנה להגיע אחר כך לאמונת חכמים, שיהיה מכלל החכמים. אך אם אין מאמין בדברי חכמים - כיצד יהיה חכם? יכולתך להיות חכם מתחילה מההתבטלות וההכנעה הזו. הכניעה והענווה כלפי דבר ד' - היא שהופכת אותנו לת"ח, ולא דווקא החידוש שלא אמר אף אחד לפני.

וכך אומרים חז"ל בפרק 'במה מדליקין': דדחיל מרבנן הוא עצמו יהיה ת"ח. דחיל - ירא. יראת חכמים, היחס היראתי והאמוני כלפי החכמים הופך אותך לזכות להיות ת"ח בעצמך. וכך אומר המהר"ל ב'חידושי אגדות' שלו על מסכת שבת: מדוע מי שפוחד מרבנן יהיה ת"ח? "זה מפני שהירא מהאחר מבטל עצמו לגמרי". הוא כותב שם שכלפי אשתך צריכה להיות אהבה ולא יראה. צריך ליזהר מלגרום יראה בביתו. אך לחכמים צריך להיות יחס של יראה, כי "את ד' אלוקיך תירא" - לרבות ת"ח. צריך לאמץ את היראה בנו שנצליח לבטל את עצמנו לגמרי אליהם. מדוע לבטל? זה לא פופולארי בימינו. איפה העצמיות שלך, איפה אתה עצמך?

התורה שבעל פה מגיעה מחכמים שהתמסרו והתבטלו לאורך שנים בחייהם ההכרתיים והמוסוריים אל הסדר האלוקי, אל חכמת ד', וזכו להיות גם הם כחלק מאותה חכמה. ממשיך המהר"ל: "שמחשיב את זולתו והוא אינו חשוב לכלום, וכאילו אינו רק אותו האחר". אנחנו רוצים להיות אותו האחר. "ולפיכך מי שהוא

ירא מדרבנן הוא לגמרי דבק בדרבנן, שהרי אין מחשיב מציאותו לכלום נגד רבנן".

בעצם יראת שמים בלי אמונת חכמים אינה יראת שמים באמת. זו חלקיות. כמו שאמונה בתורה שבכתב בלי אמונה בתורה שבעל פה היא חיסרון עצום, חלקיות ועיוות; הא בהא תליא. יוצא שפגם באמונת חכמים, הוא פגם באמונת התורה שהוא בעצם פגם באמונה בד'.

איש מפי איש

מקור נוסף נמצא במדרש שמואל על פרקי אבות: "מה זה שהתורה נקנית במעלה של אמונת חכמים? כלומר שיאמין בכל מה שיאמרו חז"ל כאילו ניתנו למשה מסיני". רבים אומרים שמה שניתן למשה בסיני הוא תורה שבכתב, ואילו תורה שבעל פה היא יצירה אנושית פרי עמל של שנים של חכמים אנושיים, שכליים, נימוסיים, כמונו, ואם כן אפשר לחלוק עליהם, בפרט שלאחר שנים רבות אפשר להביט על מה שהם אמרו ומה אמרו מקביליהם, לנתח ולעשות סדר מחדש.

אומר המדרש שמואל שעל זה נאמר "לא תסור מן הדבר אשר יאמרו לך ימין ושמאל", שאם לא יאמין בדבר אחד - לא יתגלו לו רזי תורה. התגלות רזי תורה הוא מושג קצת מפחיד. אבל אומר פה המדרש שמואל תנאי, שברגע שיצרת כלפי התורה וחז"ל יחס מסנן, בררני, אנושי, זנותי, - הרסת את האמונה, הרסת את הקשר, את ההחלטיות והקביעות שצריכה להיות כלפי נותן התורה ובנותני התורה. לא התגלו לו רזי תורה, הכוונה שלא תהיה לך סייעתא דשמיא, לא תהיה הארה וברכה, לא תקנה שכל של תורה, לא תקנה את רוח הקודש וההבנה האמיתית והנכונה. יתכן וכתבת דוקטורט על שיר השירים והגשת אותו והוציאו בהוצאת ידיעות אחרונות, אך מי אמר שזו תורה שבעל פה? זה לא יכנס למדף הספרים של עם ישראל. רק מה ששייך לחכמי התורה והמסורה, לנותני התורה ולאמונת חכמים - ייקבע לנצח בספריה של עם ישראל.

"כי זה סופו שיעשה צדוקי. כי עבירה גוררת עבירה. וגם אפשר שרמז שעניין האמונה בו יתברך שלא יכניס את עצמו להשיגה בדרך חקירת השכל, כי בזה

ילאה למצוא הפתח". המדרש שמואל אומר דבר נוסף: לימוד תורה אינו חקירה שכלית. ודאי שמשתמשים בלימוד בכל כוחות הנפש, אך זה לא השכל האנושי, אל תהפוך את הלימוד למשהו אנושי שכלי, אל תהפוך את הניתוח למדעי. לכן אומר שוב: "אפשר שרמז שעניין האמונה בו שלא יכניס את עצמו להשיגה בדרך חקירת השכל, כי בזה ילאה למצוא הפתח", יתיימש ולא יצליח למצוא את הפתח.

"אלא רק האמנתו תהיה כדרך אמנות החכמים אמנות אומן, איש מפי איש" עד למשה מסיני. אם זה נקטע בדרך, אם באמצע הדרך רבך סילק את עצמו מעליך ואמר שאינך המשך של תורה שבעל פה, אז נותרת לבדך, ואתה מתחיל משהו חדש, זה לא איש מפי איש. יתכן ותחדש דברים שלא שמעתם אהן מעולם, אך הם יתקבלו רק בתנאי ששמעת זאת מרבך מתוך הקשבה פנימית לדבריו. "ובזה תהיה האמונה שקועה בליבו כי בדרך למידה מחקרית א"א לו להשיגה - את התורה ואת חכמת הקודש שהיא החכמה האלוהית - כמאמר החכם אילו ידעתיו הייתי".

זה סיני

אסיים בדברים הנפלאים של הרב סולובייצ'יק במאמרו 'זה סיני' ובמאמר לפרשת קורח. כדאי להשיג, לקרוא וללמוד את שתי השיחות הללו, הדברים נפלאים, חז"ל הדגישו פעמים רבות את חשיבות מידת הענווה. אדם בעל גאוה לעולם לא יוכל להיות ת"ח, כי תלמוד תורה פירושו להיפגש עם העליון על כל יתברך שמו. - אני בא ללמוד תורה כדי שהקב"ה ישנה כנגדי והוא יסייע בעדי ע"י התאמצותי ללמוד ולהבין מה הוא אומר לנו פה. - כשבריה מוגבלת פוגשת את הבלתי מוגבל - דהיינו כשאנו פוגשים את התורה מאת נותן התורה שחכמתו היא בתורה - מובן מאליו שפגישה זו צריכה להוליד רוח ענווה, וענווה מובילה להכנעה והתבטלות. שואל הרב סולובייצ'יק: מה אנו מבטלים כלפי יתברך שמו? ראשית אנו מבטלים כלפי האין סוף את ההיגיון היום יומי. מה שאני מכנה ההיגיון של הביזנס-מן, של עם הארץ. זה לא שכל של מסחר, זה לא שכל של ביזנס, של השוק. אנו מקבלים ללא סייג את ההיגיון של סיני.

שנית אנו מבטלים את הרצון היום יומי המאוד אוטליטרי, תועלתני, שטחי, ואנו מקבלים ללא סייג רצון אחר, את הרצון של סיני.

שני דברים אמר פה הרב סולובייצ'יק, ששמעתי גם בשיעור דרכי לימוד של הרב מרדכי שטרנברג - לפני שנגשים ללימוד תורה צריך ענווה ויראה. ענווה שעוסקים בדבר עליון, בתורה אלוהית, ויראה שאנו לומדים ע"מ לעשות. זה לא קורס או סמסטר, זו אינה עבודה סמינריונית, אלא זו תורה שבאה לרומם אותי, לשנות אותי, לעשות לי את הרצון אחר.

ממשיך הרב סולובייצ'יק: ראשית עלינו לחתור לאמת ורק לאמת. בתלמוד תורה ניתנת האמת להשגה רק בדרך חשיבה והבנה תורנית הלכתית ייחודית. מבפנים ע"פ התורה שניתנה למשה והנמסרת הלאה מדור לדור. הדברים פה עוד ארוכים.

גם בדרשה לפרשת קורח אמר הרב ששנים לא התעסק עם פרשת קורח ועם האישיות הזאת, עד ששנה אחת החליט שקורח זה הצרה של כל מה שקרה עם הרפורמה, הליברליות וכל החפיפניקיות וכל העיוות של לקחת את התורה ואת הוודאי שמו ואת הרצוי ולעקם אותו לפי המצוי. הוא אומר שקורח רצה להגיד שכל אחד יכול לפרש את התורה ולא רק משה רבנו. קורח אומר: אני לא רוצה שאחרי 201 יגידו כולם משה רבנו, אלא יאמרו גם קורח רבנו. אני רוצה שכל אחד יוכל לפרש את התורה כרצונו, כלבבו וכהבנתו, כמו שהמדרש מביא את דברי קורח: האם טלית של תכלת צריכה יציאת תכלת? האם בית מלא ספרי תורה צריך מזוזה? זו חשיבה הגיונית מאוד, אך זה שייך לחשיבה הרציונלית הממשית של הביזנס מן, אך כשאנו באים ללימוד תורה אנו חייבים לאמץ את התכונה, את הגנטיקה והשכל של התורה, את הסגנון שאותו אנחנו מקבלים רב מפי רב עד למשה רבנו מסיני.

לכן, אומר הרב סולובייצ'יק, קורח הוא המקור של כל הצרות הללו שמלוות אותנו היום בעקבות חוסר באמונת חכמים. הרצי"ה מסביר שאמונת חכמים היא אמונה בתורה שבע"פ הנמשכת מראשית מקדם אל חכמי הדור הזה. אמונה זו מקיפה כל נפש מישראל ושייכת לכל שלמות האמונה לכל תוקפה. אמונת חכמים היא עניין יסודי בלימוד תורה, כדברי הלל לאותו גר שרצה

ללמוד את כל התורה על רגל אחת: ראשית תאמין שזו א וזו ב, ואם אין לך את האמונה הזו - אינך יכול להיכנס. כמו שלב טוב הוא גדלות החיוניות שבאדם, כך אמונת חכמים היא מדרגה גדולה של שייכות להמשך שלשלת הדורות. יחוננו ד' לשמור ולעשות.

אמונת חכמים

הרב אבישי צרויה

הנושא של אמונת חכמים הוא נושא כללי מאוד שכולל את כל עניינה של התורה. עלינו לנסות להבין את המצב הכללי שאנו נמצאים בו בעולם הכללי ובתרבות הכללית, ומתוך כך להבין איך הדברים קורים כאן בעם ישראל בפרט. מתוך כך נבין קצת את הרפיון באמונת חכמים ומצד שני כיצד ניתן להחזיר אותה למקומה. כל זה מתוך עיסוק בשתי פסקאות של מרן הרב ב'אורות' ישראל ותחיתו פסקה יז שעוסקת בתרבות הזמנית, ופסקה יא ב'אורות התחיה' שם הרב עוסק בעניין השכל הישראלי.

נחלק את דברינו לשלושה עניינים, כדי שנוכל באמת לגעת בדברים בהם נגע הרב בפסקאות הללו.

הנושא הראשון הוא מהו כוח המדמה האנושי, וכיצד הוא תופס מקום מרכזי בהווית התרבות העולמית בכלל, ואיך דבר זה משפיע על עם ישראל בפרט. הנושא השני הוא ירידת כוח השכל האנושי בתרבות הכללית בניגוד להתפתחות המדמה. הנושא השלישי הוא הבנה מהו השכל הישראלי, מה שקשור להבנת רוח הקודש.

כוח המדמה

לאדם יש דמיונות, כל מיני הזיות במוחו, עולם שהוא כלל אינו ריאלי, והאחראי לכך הוא כוח המדמה. אמנם ביסוד הדבר, לפחות במדע הקודש ב'שמונה פרקים', ההגדרה של כוח המדמה היא שהוא בעצם כוח בשכל של האדם. המדמה הוא דווקא יותר שייך למה שאנו מכנים היום העולם הריאלי המדעי, כפי שיתברר בדברי הרב.

מושכלות האדם מגיעות ממפגש של האדם עם העולם והחיים. התובנות שיש לנו לגבי כל מיני נושאים אינן נולדות עימנו בפועל, אלא מרגע שהאדם נולד הוא מתחיל להכיר את עצמו, עולמו ומושגיו. בתחילה התינוק אוהב בחלקי גופו, ואינו מבין שכאשר הוא נותן מכה לעצמו בפנים - הוא גורם לכאב עצמי. לאט לאט הוא מבין שזו היד שלו והוא יכול להזיז אותה. זה תהליך התפתחות. אחר כך הוא מכיר דברים ממרחקים. כך הוא הולך ומתפתח מהמושגים היותר בסיסיים ויום יומיים ועד שיא הפיתוח להשכלה יותר מופשטת. עולם המדע בימינו בנוי על החלק הניסויי, ומה שאינו מוכח מבחינה ניסויית - אינו מתקבל. כדי להראות נכונות תיאוריה, לדוגמא שתא במוח משפיע כך וכך על הגוף, צריך להוכיח ולהראות באמצעות ניסוי מוחשי. כלומר, בסופו של דבר אנו צריכים להיפגש עם הדבר ולהכיר שכך קורה, ואז מתקבלת חותמת של דבר אמיתי רציונאלי וריאלי.

כל זאת עושים בעזרת כוח המדמה, שהוא הכוח בשכל שלומד ומכיר את כל העולם המוחשי. כתוצאה מכך, אומר הרמב"ם, יש בידיו של הכוח המדמה לעשות הרכבות שאינן קיימות במציאות. הוא רואה ספינה, רואה עצמים באויר ואומר: אולי ספינה יכולה לשוט באויר. אך הוא צריך קודם כל להכיר את המושגים הבסיסיים, את הספינה ואת העצמים באויר, ואז יכול לקרב מושג למושג. באופן זה אנו פוגשים בכוח המדמה שיכול ליצור דברים חדשים שאינם קיימים. בבסיס הדבר המדמה הוא שורש כל המושכלות של האדם. הכל נובע מן הכוח המדמה - המפגש עם ההכרה השכלית שלנו, עם העולם המוחשי.

התרבות הזמנית

כך אומר הרב בישראל ותחיתו יז: "כל התרבות הזמנים בנויה היא על יסוד כח המדמה". הרצי"ה מבאר שהמציאות הזמנית כוונתה לזמן הגלות, בזמן שעדיין שלטון החיים, שלטון הרוח של עם ישראל טרם חזר להופיע בעולם. בצפייה לשלטון התרבות הרוחנית הישראלית עוסקות התפילות שהתפללנו בימים הנוראים. מה ששולט היום בעולם בעיקר זו התרבות של המלכות הרביעית, כפי שמבאר באריכות המהר"ל ב'נצח ישראל'. זו תרבות גויית שתופסת את

עולם המושגים ואת דרכי החשיבה. כל עוד עם ישראל לא יחזור לשלמות כוחותיו, עדיין נהיה מצויים תחת המציאות הזו של התרבות הזמנית. אם כן, התרבות הזו "בנויה היא על יסוד כח המדמה". הדבר המרכזי ביותר בתרבות שאנו נמצאים בה הוא כוח המדמה. הרב הולך ומפתח את העניין. באומרו כוח המדמה, אין הכוונה לדמיונות כגון ספרי הארי פוטר או סרטי דמיון. הרב מבאר כאן באופן תמציתי וקולע את הוויית החיים שאנו נמצאים בתוכה: "הולך ומשתכלל כח המדמה, ועמו משתכללים המדעים המעשיים והנסיוניים, ועל פי עליתו של כח המדמה ותפיסתו את החיים מסתלק האור השכלי, מפני שחושב העולם כולו שכל האושר תלוי בפתוחו של כח המדמה". הרב קושר בין כוח המדמה לבין השתכללות המדעים הניסיוניים והמעשיים. מה פירושו של דבר? אנחנו מוצאים היום שישנה סגידה לפיתוח טכנולוגי של העולם. העולם עבר מממצב בו המדע עסק בהשערות אל מדע שעוסק בניסויים ובהבנה מדויקת יותר של כוחות הטבע ואיתני הטבע, ומברר כיצד יוכל האדם להשתמש בהם ולנווט אותם לטובתו. אט אט הדבר צובר תאוצה, כפי שרואים בעולם היום פיתוחים טכנולוגיים שמאפשרים לעולם להתפתח בקצב שמגדירים אותו כשנות אור, אך בסופו של דבר הסגידה הזו גורמת לכך שאנו בעצם סבורים שגולת הכותרת של אושר החיים האנושיים הוא פיתוחים מדעיים טכנולוגיים. ככל שאנו נפתח יותר את העולם המדעי, ובעיקר במובן התכליתי שלו, ככל שנייצר עוד אמצעי תקשורת בין אנשים ומקומות בעולם. ככל שנוכל להבין יותר את גוף האדם וכיצד הוא פועל, ובאמצעות כל מיני טכנולוגיות, להעצים את האדם ויכולותיו ולרתום את הכוחות הנמצאים בעולם הטבע לטובתו, אז תגיע האנושות למה שהיא רואה כאושר העליון של החיים. בדרך זו ישתכלל ויתפתחו החיים מבחינה תרבותית, נוצר קשר הדוק בין פיתוח מדעי טכנולוגי לבין עולם תרבותי חינוכי.

חינוך טכנולוגי

אפשר לראות זאת היום כמעט בכל תחום בו נשים את האצבע. לדוגמא, באיזה כיוון בונה מערכת החינוך את הילדים? מה היא רוצה שבסופו של דבר הם

יהיו? כמוכן איננו בוחנים זאת באמירות נבובות ובהצהרות. בסופו של דבר, המפקח מתקשר למנהל בית ספר על כך שתלמידים לא עברו את המיצב הארצי במתמטיקה ולא על כך שתלמידים אינם קמים בזמן לתפילת שחרית או שיש להם יחס בעייתי בין אדם לחברו. במה נבחן היום משרד החינוך? אפשר לראות שמשרד החינוך בוחן את הצלחתו ב-5 יחידות במתמטיקה. כלומר, עיקר המגמה הוא פיתוח אדם שבונה, כפי שמגדיר הרב, את שכלול המדעים המעשיים והניסיוניים על פי עלייתו של כוח המדמה ותפיסתו את החיים. הכל הולך בכיוון של פיתוח עולם ניסויי מדעי ריאלי, וככל שנצליח להבין יותר את העולם במובן הזה, כך נפתח יותר שכלולים וטכנולוגיות וכך ירבה תיקון העולם ואושרו.

כמוכן כוח המדמה אינו יכול בסופו של דבר לתת מזון רק בתחום המדעי והשכלי. לכן הרב משלים עוד קצת את העניין התרבותי, אך גם ההעמדה הזו של הפיתוח הטכנולוגי במרכז החיים היא תפיסה תרבותית ואינה רק תפיסה טכנית. אדם מוצלח ומאושר שהגיע לפסגה הוא אדם שעוסק במרחב התחומים הללו. אמנם בסופו של דבר אדם זקוק גם לתרבות קצת יותר הומאנית, אך גם התרבות ההומאנית עוסקת יותר בהבעת העולם המוחשי ולא בהפשטה של דברים. אומר הרב בפסקה: "המליצים והמספרים, הדרמתוריים וכל העוסקים באמניות היפות נוטלים מקום בראש התרבות". אם אתה רוצה להעביר שיחה בעולם המודרני אתה זקוק לשני דברים מרכזיים: 1. מקרן. 2. לפטופ. כמעט לא תראה שום שיחה והעברת מסר ללא הקרנה של סרטון, מצגת או משהו ויזואלי מוחשי. זה גם קשור לכוח המדמה. גם הבנת רעיונות הומאניים רוחניים שקשורים לאנושיות של העולם, צריכה לעבור דרך העולם המוחשי, דרך כוח המדמה. לכוח המדמה יש את שני הכוחות הללו.

נסכם את מה שהרב אמר. מצד אחד יש התפתחות של העולם הטכנולוגי מדעי, במקביל התרבות ההומאנית כולה צריכה להיות מוחשית. אם אני רוצה לעורר אדם למחשבה אני צריך לספר לו סיפור, איני יכול לעסוק איתו בנושא בהפשטה.

עד כאן תיאור תמציתי של העולם בו אנו חיים תחת התרבות של המלכות הרביעית או התרבות המערבית המודרנית. זו התרבות הזמנית, התרבות ששוררת בעולם. כשירד שלטון הרוח של ישראל בעולם, תפסו הגויים את הבמה, ותרבותם מדגישה יותר את היופי החיצוני שנראה בעיני הגויים כתרבות כולה, וכן את ההתקדמות הטכנולוגית וההמחשה.

הפילוסופיה צולעת

את כל זה נוכל להבין טוב יותר אם נבין את הצד השני שהרב מביא כאן בפסקה: הצד השכלי, הפילוסופי. איננו מדברים דווקא על ישראל, אלא אפילו על הפילוסופיה הנהוגה אצל העמים. הפילוסופיה, גם זו הנהוגה אצל העמים, הייתה שייכת להתרוממות רוח האדם והשגת מושכלות עמוקות. לדוגמא, רבנו יהודה הלוי בפתחת ה'כוזרי' מביא את הפילוסוף שאומר את דברו. (הרצ"ה אומר שזו הקליפה הראשונה שיש להסיר: קליפת הפילוסוף.) כאן ניגע בצד החיובי, כדי להמחיש מאיזו נקודת התחלה יצאה הפילוסופיה, מה הייתה שאיפתה בצורה תמציתית כפי שמציגה ריה"ל, והיכן נימצא עולם הפילוסופיה, עולם השכל, ביחס לאנושות היום.

הפילוסוף אומר שם ש"האדם השלם ידבק בו מעין אור אלוקי הנקרא השכל הפועל". הייתה בעולם תפיסה שיש חכמה עליונה מאוד שהיא המסדרת את כלל העולם הפיזי והמטאפיזי, ושאיפת האדם, הפילוסוף, היא להיפגש עם אותה חכמה שנתפסת כחכמה אלוקית מלאכית. האדם השלם, לפי ראיית הפילוסוף, ידבק בו מעין אור אלוקי, בו יתחבר שכל האדם לרומם את דרכי המחשבה וההיגיון שלו, עד שיתחבר ויתמזג עם אותו שכל פועל. כלומר שאיפת האדם בשכלו היא בדיוק להיפך ממה שאמרנו בעניין כוח המדמה. כוח המדמה מבקש להשיג את העולם כפי שאנו מכירים. בצורה פשוטה תיארנו את התינוק שלומד את העולם ברובד מסוים, וכך גם ברובד אחר המדע לומד את העולם יותר לעומק; זו הכרה מוחשית. לעומת זאת, הפילוסוף אומר: לא, אני רוצה להכיר את ההכרה של העולם דרך הכרה של דבר בלתי מוחש ובלתי נמצא באופן נתון בעולם המושגים השכלי של האדם. לכן אני צריך להפעיל

את השכל באופן כזה שיתרומם להבנת כוח החיים שהוא שורש החיים, לראות מה מחולל ומסדר את העולם, מה המחשבה והרעיון שעומד מאחרי הסדר של העולם. זו שאיפתו של הפילוסוף.

"באותה שעה יגיעו כליו, רצוני לומר אבריו של האיש ההוא למדרגה בה יעשו רק את המעשים השלמים ביותר בזמנים הנכונים ביותר ובדרכים הטובות ביותר וכאלו נעשו אבריו כלים לשכל הפועל לא לשכל ההיולי הנפעל בו היה משתמש לפני כן עת היה מבקש את הדרך הנכונה ומוצאה פעמים אחדות ופעמים רבות לא הגיע אליה, ואלו עתה מוצאה הוא תמיד. מדרגה זו היא תכלית מה שהאדם השלם מקוה להגיע אליו אחרי אשר תטהר נפשו מן הספקות ותשיג את ידיעת הדברים לפי אמתתם. ככה תעשה הנפש דומה למלאך ותמצא במדרגה אחת בלבד למטה משל הרוחני הנבדל מן הגוף".

אם כן השאיפה אצל הפילוסוף היא לצאת מן החיים הגופניים ולתפוס את העולם בצורה יותר רוחנית נפשית שורשית כללית. לא נעסוק בהיגיון של הפילוסוף, אך נראה מהי שאיפתו: לדבוק בשכל הפועל שעומד בבסיס העולם הפיזי והמטא פיזי.

נמשיך בדברי עם הרב: "אותה העדינות הפנימית הבאה מרוח החכמה, הולכת ונמוגה, השאיפה לרוחניות ואצילות, לדבקות אלהית, לעולם העליון, לזוך המוסר, ברום טהרתו, לציורי המושכלות מצד עצמם ונצחיותם, נעשית חזון יקר". "הפילוסופיה - הכללית - פוסחת וצולעת ואין לה מעמד מפני שהשכל הנקי הולך ומסתלק", ואת מקומו תופס הכוח המדמה.

מי בראש?

אנו נמצאים עדיין בחיים האנושיים, לא ביהדות. לא מזמן יצא לי לשמוע שגם בקרב אנשי מדע יש טרוניה גדולה מאוד. באוניברסיטה העברית, במחלקה לפיזיקה ובדומות לה, הפקולטות מלאות סטודנטים, אך לפקולטה בספרות הגיעו רק 7 סטודנטים. יש בכך המחשה לדברי הרב כאן. מדוע אנשים לא באים למחלקות אלו? התשובה המרכזית היא: מה נעשה עם זה? מה זה עוזר שלאדם יש מחשבות רוחניות משמעותיות? אפשר ללכת עם זה למכולת?

זה יביא כבוד? היום לא מחשיבים אדם שיש לו השכלה כללית. אך אם עשה אקזיט, אם פיתח משהו חדש, עכשיו הוא נחשב לאדם רציני, הוא יכול להנהיג את הציבור, להיות שר או ראש עיר, שהרי הוא עשה משהו בחייו. לפני מספר שנים התעוררו לכך שיש משברים בחינוך, והקימו את אחת הוועדות היותר משמעותיות עד היום הזה. לכאורה בראש הוועדה אמור היה להיות איש חינוך מובהק, אך בראש הוועדה העמידו דווקא את אחד מאנשי העסקים המוצלחים בישראל, ועל שמו נקראה הוועדה: ועדת דוברת. את מי הייתי רוצה לראות בראש התפיסה החינוכית? בוגר הייטק, איש אקזיט, או אדם שהצליח בתוך המרחב של העולם החומרי. בסופו של דבר חוזר להאדרתו של הכוח המדמה. מצד שני עומד שכל האדם, שכל במובן היותר אמיתי, הצד העליון של האדם ששואף להשיג דברים שהם מעבר לדברים המוחשיים ההווים וקיימים, ואנו סבורים שזה מה שיתן לנו את אושרם של החיים האנושיים והתפתחותם התרבותית. השכל נועד דווקא לתעופה הרוחנית ששיאה הכרה ודעת אלוקים.

נבואה - שכל ודמיון

עסקנו בשני הצדדים, כוח המדמה והכוח השכלי בעולם האנושות הכללית, וכמובן יש עוד הרבה להאריך בזה. מתוך כך נמשיך בדברי הרב שמבאר את השפעת התהליך הזה עלינו, על עם ישראל: "זכפי אותה המדה הנוהגת בעולם בכללנו", כלומר כלפי עולם החול, המדמה של החול, הפילוסופיה של החול, "נוהג הדבר בישראל כלפי רוח הקודש ואהבת התורה ברוח פנימי". הרב אומר שהדבר הזה משפיע על מה שקורה אצלנו, ביחס לקודש. זה מקרב אותנו יותר אל הנושא שלנו - אמונת חכמים. מדוע זה משפיע עלינו? כיוון שכרגע בתרבות הזמנית רק העולם המוחשי וכוח המדמה תופסים את העיקר, לעומת מושגים של רוח הקודש ותפיסת עניינים אלוקיים מופשטים, שאינם בעלי חשיבות, כביכול ואינם מסוגלים לפתח את אושרו של האדם.

היהדות מיוסדת על הנבואה. הנבואה היא מדע שבא מאת האל לבני האדם, זו הכרה עליונה מאוד, שכל עליון, גדלות מחשבה עליונה שמתרוממת לאפשרות כזאת שריבונו של עולם מנחה את העולם המושכל של האדם. לכן, אומר

הרמב"ם, הנבואה נפגשת במדמה אך אינה מתחילה במדמה. נכון שזה קשור לדמיון, אך את מה הנביא מדמה והופך למציאות קיימת? את דבר ה' - העולם הרוחני. שורש החיים והמציאות כולה נמצא אצל הנביא, זה עולם המושגים, הרעיונות והדעות שלו. הוא מתייחס אל הסדר וההכרה של העולם הזה. משה רבנו הכיר את מרחבי עולם הטבע על ידי ההכרות הנבואיות הגדולות שלו מאת ה', כמו שאומר המהר"ל בנתיב התורה. לא מתוך ניסויים שערך, אלא מתוך ההכרה האלוקית של החכמה האלוקית מאת בורא העולם הוא הכיר את החיים כולם ואת המציאות כולה מראשיתה ועד אחריתה.

את המושג הזה הרב קושר אל השכל הישראלי, וכך כתב ב'אורות התחיה' יא: "השכל הישראלי, מתוך מקור מחצבו הרוחני האלהי, הוא שכל אלהי, ורצונו רצון אלהי הוא". סגולתנו היא להיות עם הנבואה. יש לנו אפשרות להכרת עולם אלוקי עליון, עולם עילאי שמעל הכל, מעל העולם הזה בלבד. "חכמה בגויים תאמין", זה תחום ההתמחות שלהם, הכרת העולם דרך המדמה. אמנם לנו יש אפשרות להכיר את הנצח, את העולמות העליונים, וזה יסוד הנבואה. אנו מסדרים את העולם הזה שלנו עם אותן ההכרות העליונות. זה לא שאנו חיים רק בפנטזיות רוחניות, חלילה, אלא הריאליות של העולם היא בסדר כזה שהסתכל באורייתא וברא עלמא. לפי אותן מושכלות עליונות ד' ברא גם את העולם הזה. העולם הזה נערך לפי חיי הנשמה שלו ולא לפי הגוף שלו, וכך גם אצל האדם - הגוף מצטרף אל הנשמה. כך גם העולם הממשי מוכן לסדרים אלוקיים עליונים. זה שייך לסגולה הישראלית המיוחדת שלנו. לכן אנחנו דבקים בעניין הזה.

"רק החכמה העליונה וכל חירותה, עם כל הרגשת עידוניה, ההולכת ועולה על הספירות של ההכרות האלהיות, המתנשאות בכל הוד פארן עדי עד, היא היא הנותנת חיים לישראל". יסוד האושר שלנו טמון דווקא בעיסוק במה שהנבואה לימדה אותנו. זה מקור היהדות. אנו עסוקים בדברים שנמסרו למשה רבנו בהר סיני. בהקדמת הרמב"ם הוא מבאר כיצד כל התלמוד כולו הוא החיבור של כל התורה שבע"פ שנמסרה למשה רבנו בסיני, ולזה הצטרפו בירורים, ליבונים, סדרי מחשבה ולימוד של חכמי הדורות, עד החתימה של רבינא ורב אשי.

כלומר, כאשר אנו עסוקים בבירור התורה והתלמוד, אנו לא למדים רק את עולם המדמה, אלא הלימוד מפתח את הצד היותר עליון שבאדם מישראל. כשאנו עסוקים בתלמוד ובש"ס על כל מרחביו, מצד ההלכה שבו ומצד האגדה שבו, אנו בעצם בונים ראייה עליונה וכללית מאוד של דרכי ההסתכלות על העולם כולו. לכן אומר הרב בהמשך הדברים שהאור הזה שנתגלה "הולך וקורא את ישראל לחיים". קשה היום להבין שהעולם מתפתח דווקא מהעיסוק בש"ס, בתורה ובאגדות, כי, כנזכר לעיל, יש השתלטות תרבותית שהכל בחומר. היום חוץ מלדרוש קצת דרשות בבית הכנסת, הרב צריך לעשות גם משהו מועיל, לכן הוא לומד טיפול זוגי או הדרכות כאלו ואחרות או להיות דוקטור ולדעת תחום אחר ואז הוא הופך להיות מוערך בחברה. כמובן מדי פעם אם הוא אומר קצת דברי תורה אולי יש בזה משהו. כלומר, בתורה בפני עצמה אין תועלת לפיתוח החיים ואושרם.

כיצד יתקיים "השיבה שופטינו כבראשונה"

הקושי הקיים כיום ביחס לאמונת חכמים, נובע מכך שנחלשה האמונה שהתורה היא העומדת בבסיס החיים והיא המרוממת את החיים בסופו של דבר. אם כל אדם היה לומד תורה ועם ישראל היה משפיע תורתו לגויים, אז גם כל עולם המדמה היה מתפתח כראוי, ובמקום שהאנושות תרד להתעסק עם טכנולוגיות שחלק מחכמי האומות רואים בהם את מחלת האנושות, כאשר האדם הופך להיות מין מחשב טכנולוגי, היה מתרחש דבר אחר לגמרי. כשהוגים בתורה בכל דור ודור, עיקר העניין והעיסוק הוא להכיר את שורש העולם, את החיים ממקורם האלוקי, "אתם ראתם כי מן השמים דיברתי עימכם" ומתוך כך גם הצד האנושי מתמלא באושר אמיתי. אלא שוב, זה דבר רחוק מאדם שאפילו במרחב חיי החול שלו יש מציאות של חשיבות רק לדבר התכליתי שמביא את האדם להישגים באותם הדברים הטכנולוגיים או הבאת לימוד תורה על ידי דרמות והצגות. לכן דווקא ת"ח - אל תקרא בניך אלא בוניך, היחס אליהם, היחס לרוח הקודש, הולך ונעלם, כי במה יועיל לנו רוח הקודש? הרי אנו חיים בעולם הזה, והארץ נתן לבני אדם. צריך ללמוד כיצד מפיקים

ממנו את כל התועלת בצורה הטבעית השגרתית. כדי להשיב שופטינו כבראשונה, ואת כבוד החכמים ואמונתם עלינו לחזור ולהבין מהו עולם התורה והנבואה, להבין איך יסוד ההכרות של האדם ושל החיים הרוחניים דווקא מצוי שם, ומתוך כך ומקור? כך להבין את חשיבות המדעים; אנו באים לשלול רק את הפיכת היוצרות. העולם המדמה השתלט על השכל האנושי ועומד היום כביכול בנקודת מוצא שהוא למעלה מרוח הקודש ומעולם הנבואה. אנו צריכים לעסוק בדיוק בנושא זה, לא למצוא שבילים עוקפים. אם הרב יהיה דוקטור ואז יעריכו אותו, או שילמד תיאטרון ואז השיעור יהיה יותר מעניין ודרך שם ישחיל ערכים תורניים, - לא זה מה שיגדיל את ההערכה לת"ח. זה עניינו של מרן הרב קוק, לעסוק בפתרונות לשורשי הבעיה. לא למצוא נתיבים עוקפים שמצויים הרבה בעולם התורה ובעולם של ת"ח, לצערנו, אלא אדרבה, לחזור ולבנות את העניין הזה של ת"ח הוגה בש"ס, באוצרות הקודש של החכמה האלוקית ומתוך הכרה ובירור שבזה תלויה אושרה והצלחתה של האנושות בכללה. נוהגים לקרוא בסוכות ספר קהלת. בתמצית אומר ספר קהלת שאם העולם האלוקי אינו עומד ביסוד העולם האנושי, אז גם העולם האנושי לא יצליח. ככל שאנו יותר ויותר נגביר את הכרת האמונה של הערך המיוחד של הופעת הנבואה בעולם, הופעת רוח הקודש, הופעת תורה שבכתב ושבע"פ, הופעת חכמי כל דור ודור, הופעת חכמת הקודש ומתוך כך אמונת חכמים; ככל שנרבה לברר ולהעמיד את הנושא הזה במרכז, זה יהווה פתח להעמיד את עם ישראל ואוצרות חייו האמיתיים ומתוך כך להביא את ברכתו לעולם כולו.

